

ตำนานพญาทอง พญาพาน: ร่องรอยความสัมพันธ์ของชาวเมือง ในภูมิภาคตะวันตกของไทย

อภิสิทธิ์ชัย เกษมผลกุล

บทคัดย่อ

ตำนานพญาทองพญาพาน เป็นตำนานพื้นเมืองที่รู้จักกันมาช้านานว่าเป็นตำนานที่อธิบายปฐมเหตุแห่งการสร้างพระปฐมเจดีย์ ตำนานดังกล่าวยังกล่าวถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในภูมิภาคตะวันตกผ่านการทำสงครามและการเกี่ยวดองกันในเชิงเครือญาติ บทความนี้จึงมุ่งศึกษาร่องรอยความสัมพันธ์ของชาวเมืองในภูมิภาคตะวันตกของไทยที่ปรากฏในตำนานพญาทองพญาพานสำนวนต่างๆ เพื่อให้เห็นคุณค่าของตำนานพญาทองพญาพานที่ไม่เพียงอธิบายความเป็นมาของโบราณสถานเท่านั้น หากแต่ยังบันทึกประวัติศาสตร์สังคม เชื่อมโยงคนในภูมิภาคตะวันตกเข้าไว้ด้วยการมีความเชื่อ “ตำนานเรื่องเดียวกัน” ผลการศึกษาพบว่า ตำนานพญาทองพญาพานมีที่มาจากวรรณคดีสันสกฤต ในประเทศไทยพบหลายสำนวนหากแต่แบ่งได้เป็น ๒ แบบเรื่อง คือแบบเรื่องลูกฆ่าพ่อ (อธิบายเรื่องพระปฐมเจดีย์) และแบบเรื่องอุสาบาร์ส ในส่วนแบบเรื่องลูกฆ่าพ่อที่อธิบายเรื่องพระปฐมเจดีย์ พบความเชื่อมโยงกับพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเฉพาะในภูมิภาคตะวันตก ได้แก่ นครปฐม กาญจนบุรี ราชบุรี และสุพรรณบุรี เมืองเหล่านี้พบว่าล้วนเป็นกลุ่มเมืองสำคัญในอาณาจักรทวารวดีที่ภายหลังมีการกวาดต้อนผู้คนจากหัวเมืองต่างๆ ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ด้วย ความสัมพันธ์ที่ปรากฏในตำนานพบทั้งความสัมพันธ์เชิงลบและเชิงบวก สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งในระยะต้นและประนีประนอมภายหลังในภูมิภาคตะวันตก ผนวกกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ในขณะที่ยกแบบเรื่องอุสาบาร์สกล่าวถึงความสัมพันธ์ของพื้นที่ของเมืองกลุ่มริมแม่น้ำโขงและไม่ได้ตรงกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด

The Legend of Phya Kong and Phya Phan: A trace of relationship of people in western Thailand

Aphilak Kasempholkoon

Abstract

The Legend of Phya Kong and Phya Phan is a local legend behind the creation of Phra Pathom Chedi. The legend says the relationships of people in the western region are formed through war and kindred families. This article aims to explore the traces of the relationships of people in the western Thailand in the various versions of Phya Kong and Phya Phan legend and to study the values of the this legend in recording history and connecting people in the western part of the country with the collective experience of having “the same legend”. The study found that the Phya Kong and Phya Phan legend derives from Sanskrit literature. In Thailand, several versions are found and can be divided into two storylines: one is a story about the killing of his father which explains the archeological site of Phra Pathom Chedi; and the another is a story about Princess Usa and Prince Barot. The patricide storyline describes the establishment of Phra Pathom Chedi and the links to related areas, particularly in the western region, including Nakhon Pathom, Kanchanaburi, Ratchaburi and Suphan Buri. These cities are among the major cities in the Dvaravati period where people from other places were forced to settle in later. The relationships found in this legend are both negative and positive, reflecting the conflicts and subsequent compromises in the western region and are integrated with the Buddhist thoughts. The Princess Usa and Prince Barot tale discusses the relationship of the urban areas along the Mekong River and is not tied to any Buddhist concept.

ความนำ

พญางงเป็นองค์กษัตริย์   เร่งรัดจะไปชนช้าง
พญาพานไม่รู้ว่ามีพ่อ (ข้า)   เอาผิดเชือดคอจนมรณา
เสียใจร้องไห้จนผอม (ข้า)   ไปฝ้ายายหอมจนวายชีวา
พระปฐมคือองค์คัมहिมา (ข้า)   แทนองค์บิดาที่ได้ฆ่าตาย (นอยทิ้งนอยนอย)

(เพลงรำไทพญางง-พญาพาน)^๑

เพลงรำไทช้างต้นเล่าเรื่องตำนานพญางงพญาพานเพื่ออธิบายเหตุของการสร้างพระปฐมเจดีย์ มีการร้องแพร่หลายทั่วไปในหมู่บ้านจังหวัดในแถบภาคตะวันตก โดยเฉพาะในจังหวัดนครปฐมแสดงถึงความรู้เรื่องพญางงพญาพานในวงกว้าง ทั้งนี้ เมื่อกล่าวถึงตำนานพญางงพญาพาน หรือตำนานพระปฐมเจดีย์ ส่วนใหญ่มักนึกถึงบทบาทของตำนานพญางงพญาพานในฐานะตำนานที่ให้คำอธิบายที่มาของพระปฐมเจดีย์ ซึ่งหากพิจารณาจากเนื้อหาของตำนานจะพบว่าเรื่องการสร้างพระปฐมเจดีย์ยังได้บันทึกภาพความสัมพันธ์ของผู้คนในดินแดนแถบนั้นไว้ด้วย ด้วยเหตุตั้งนี้ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาด้านพญางงพญาพานในฐานะตำนานที่อธิบายความสัมพันธ์ของคนในภูมิภาคตะวันตก โดยเฉพาะความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในจังหวัดนครปฐม กาญจนบุรี ราชบุรี เป็นหลัก อาศัยหลักฐานจากข้อมูลประเภทลายลักษณ์และมุขปาฐะโดยการศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยแบ่งประเด็นศึกษาเป็นออกเป็น ๓ ประเด็น ได้แก่

- ❖ ตำนานพญางงพญาพาน: จากชมพูทวีปสู่สยามประเทศ
- ❖ ตำนานพญางงพญาพานในฐานะตำนานประจำถิ่นภูมิภาคตะวันตก
- ❖ ตำนานพญางงพญาพาน: ร่องรอยความสัมพันธ์ของเมืองในอาณาจักร

ทวารวดี

---

^๑ สัมภาษณ์รองศาสตราจารย์นนท ขุนภักดี ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ผู้เชี่ยวชาญด้านเพลงรำไท วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๕๗ ณ ลานช้างพระวิหาร พระปฐมเจดีย์

๑. ตำนานพญางงพญาพาน: จากชมพูทวีปสู่สยามประเทศ

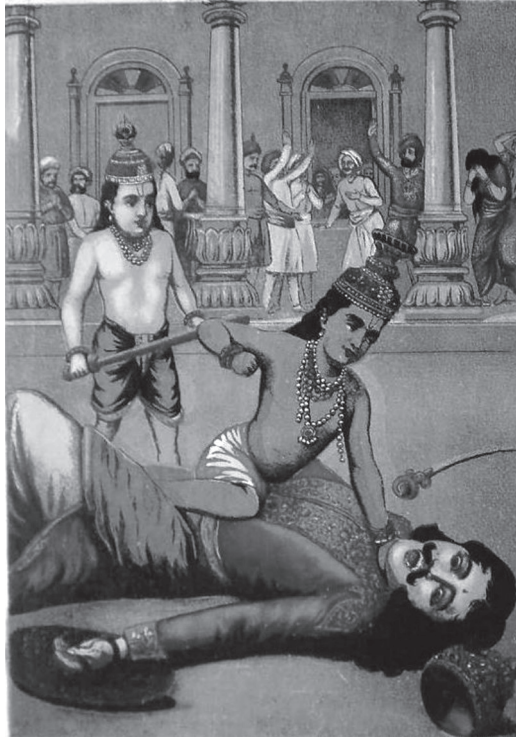
ตำนานพญางงพญาพานโดยมากมีความรับรู้กันว่าเป็นตำนานประจำถิ่นของจังหวัดนครปฐม และเป็นเรื่องราวของชาวเมืองนครปฐมมาแต่เดิม อย่างไรก็ตาม ได้มีนักวิชาการหลายท่านศึกษาค้นคว้าไว้อย่างน่าสนใจและพบว่าตำนานพญางงพญาพานได้รับเนื้อหาจากวรรณคดีสันสกฤตและภายหลังได้สร้างสรรค์ขึ้นในบริบทของไทยกลายเป็นสำนวนในท้องถิ่นต่างๆ ดังมีรายละเอียดดังนี้

๑.๑. ตำนานพญางงพญาพานของอินเดีย

ขลดา เรื่องรักษ์ลิขิต เขียนบทความเรื่อง “พญางง พญาพาน: ตัวละครไทยที่ได้ที่มาจากวรรณคดีสันสกฤต” กล่าวไว้ว่าพญางงส์ (พญางง) และพญาพาน (พญาพาน) เป็นตัวละครที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต พญางงส์ เป็นชื่อเรียกแบบไทย ในวรรณคดีสันสกฤตเรียกว่า กังสะ (กุงส) ปรากฏในคัมภีร์ปุราณะ เช่น ภาควตปุราณะ วิษณุปุราณะ ฯลฯ ในคัมภีร์ปุราณะดังกล่าวนี้มีเนื้อความกล่าวถึงกำเนิดของพระนารายณ์เป็นพระกฤษณะ หรือที่เรียกกันว่า กฤษณาวตาร พญางงส์หรือกังสะ เป็นโอรสของพญาครุสณะแห่งนครมธรา พญากังสะได้ชิงราชสมบัติจากพระชนกครุสณะ กังสะเป็นเชษฐาของพระนางเทวิกิ ซึ่งเป็นพระชนนีของพระกฤษณะ กล่าวคือพระกฤษณะเป็นนัดดาของพญากังสะๆ ได้พระธิดา ๒ พระองค์ ของพระราชาสันธะและมเหสีกนิแห่งมคธซึ่งมีพระนามว่าอัสดิและปราบัติเป็นพระมเหสี พญากังสะได้รับคำเตือนจากเสียงที่ดังมในอากาศว่าจะถูกพระโอรสพระองค์ที่ ๘ ของพระนางเทวิกิสังหารในตอนแรกนั้น พญากังสะจะสังหารพระนางเทวิกิเสียเพื่อเป็นการตัดไฟเสียแต่ต้นลม แต่เนื่องจากวสุเทวหรือวสุเทพ ซึ่งเป็นสวามีของพระนางเทวิกิได้ให้คำมั่นสัญญาว่าจะส่งโอรสทุกพระองค์ที่เกิดจากพระนางเทวิกิให้แก่พญากังสะๆ จึงไว้ชีวิตพระนางเทวิกิ พญากังสะได้ติดตามสังหารโอรสของพระนางเทวิกิจนเกือบหมดยกเว้นโอรสพลรามและโอรสกฤษณะที่รอดชีวิตไปได้ ภายหลังพญากังสะถูกพระกฤษณะสังหารได้สำเร็จ ตรงตามเสียงเตือนในอากาศที่ได้เตือนไว้ล่วงหน้าแล้ว^๒

---

^๒ ขลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, พญางง พญาพาน ใน **วรรณคดี: รวบรวมความวิจัยและบทความวิชาการภาษาและวรรณคดีไทย**, (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๕-๑๓๘.

พระกฤษณะสังหารพญากังสะใน Kamsavatha

ที่มา: <http://en.wikipedia.org/wiki/Kamsa>

ขณะที่พญาพานในวรรณคดีสันสกฤต ปรากฏในคัมภีร์ปุราณะและมหากาตะ เช่น มีปรากฏในภาคตปุราณะ วิษณุปุราณะ และคัมภีร์หริวงศ์ซึ่งเป็นภาคผนวกของ คัมภีร์มหากาตะ ฯลฯ เรียกว่า พญาพาณะ หรือ พระเจ้าพาณะ พญาพาณะในวรรณคดี สันสกฤตเป็นโอรสพระองค์ใหญ่ในจำนวนทั้งสิ้น ๑๐๐ พระองค์ของท้าวพลีพญาพาณะ ได้รับพรจากพระอิศวรให้มีแขนไว้ต่อสู้กับข้าศึกศัตรูถึง ๑,๐๐๐ แขน นอกจากนี้ พระอิศวรยังทรงรับพญาพาณะเป็นโอรสบุญธรรมของพระองค์อีกด้วย พญาพาณะมี พระธิดาพระองค์หนึ่งพระนามว่าอุษา นางอุษาได้ลอบมีความสัมพันธ์กับพระอนรุทธะ หรือที่เรียกในนิทานหรือวรรณคดีไทยว่าพระอนรุทธซึ่งเป็นนัดดาของพระกฤษณะ พญาพาณะทราบเรื่องได้จับพระอนรุทธเป็นเชลย พระกฤษณะได้เสด็จมาช่วยนัดดา

แล้วสังหาร (ในบางฉบับหรือบางสำนวนว่าสังโฆ) พญาพาดะ แล้วพานางอุษาและ
นัดดาอนิรุทธกลับมานครทวารวดี”

จากข้อมูลเรื่องพญาทงส์ พญาพาดะ ในวัฒนธรรมอินเดียข้างต้น ชลดา
เรื่องรักษ์ลิขิต ได้วิเคราะห์ลักษณะการแพร่กระจายของนิทานจากพญาทงส์ และ
พญาพาดะ ของอินเดีย มาสู่พญาทง พญาพาน แบบไทยว่า ในวรรณคดีสันสกฤตนั้น
พญาทงส์ หรือพญาทงส์ ไม่มีความเกี่ยวข้องกับพญาพาดะแต่อย่างใดผิดกับในนิทาน
ไทยที่กำหนดให้พญาทงเป็นชนกของพญาพานดังที่ปรากฏในตำนานพระปฐมเจดีย์
และให้พญาทงพานเป็นโอรสของพญาพานในตำนานโบราณสถานแถบบริเวณ
พระพุทธบาทบัวบก อย่างไรก็ดี เห็นได้ว่า ทั้งพญาทงส์ และพญาพาดะในวรรณคดี
สันสกฤตเป็นตัวละครที่เกี่ยวข้องกับพระกฤษณะทั้งสองตัว กล่าวคือ พญาทงส์และ
พญาพาดะต่างก็ถูกพระกฤษณะสังหาร

บทความเรื่อง “พญาทง พญาพาน วรรณกรรมอยุธยา ลูกฆ่าพ่อ สร้างสถูป
ล้างกรรม” ของสุจิตต์ วงษ์เทศ กล่าวสอดคล้องกันว่าในพระคัมภีร์มหาภารตปุราณะ
มีนิทานเรื่องทงส์ระว่าด้วยพระกฤษณะเมื่อยังเป็นหนุ่มชื่อพาลกฤษณ์ ได้ฆ่าพ่อชื่อ
ทงส์ (บางสำนวนว่าฆ่าปู่หรือตา) ซึ่งสอดคล้องกับนิทานท้องถิ่นเรื่องพระประธม
หรือพระปฐมเจดีย์และเมืองนครชัยศรีหรือนครปฐมโบราณรวมทั้งมีอยู่ในพงศาวดาร
เหนือคือเรื่องพญาทง ชื่อพญาทงคือ ทงส์หรือทงส์ ส่วนพระยาพานก็คือพาลกฤษณ์
หรือ พาล

อนึ่งความแพร่หลายของเรื่องพญาทงส์ พญาพาดะ ที่รับมาจากวัฒนธรรม
อินเดียนั้น นอกจากดินแดนประเทศไทยแล้ว ยังแพร่หลายอยู่ในประเทศแถบเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วยแสดงถึงวัฒนธรรมฮินดูที่มีอิทธิพลเหนือดินแดนแถบนี้เมื่อ
ครั้งอดีตดังปรากฏในภาพสลักพระกฤษณะสังหารพญาทงส์ ที่หน้าบันปราสาท
บันทายศรี ประเทศกัมพูชาและภาพสลักพระกฤษณะสังหารพญาทงส์ ปราสาท
วัดภู ประเทศลาว

---

^๑ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, พญาทง พญาพาน ใน **วรรณคดี: รวมบทความวิจัยและบทความ
วิชาการภาษาและวรรณคดีไทย**, (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการคณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๓๕-๑๓๘.

ภาพสลักพระกฤษณะสังหารพญากังสะ ที่หน้าบันปราสาทบันทายศรี ประเทศกัมพูชา
ที่มา: <http://www.photodharma.net/Cambodia/07-Banteay-Srei/07-Banteay-Srei.htm>

ภาพสลักพระกฤษณะสังหารพญากังสะ ปราสาทวัดภู ประเทศลาว
ที่มา: <http://www.art-and-archaeology.com/seasia/laos/wp05.html>

๑.๒ ตำนานพญางงพญาพานของไทย

สุจิตต์ วงษ์เทศเสนอทฤษฎะของการนำเรื่องพญางงพญาพานเข้ามาใช้ในดินแดนประเทศไทยว่าพญางง พญาพาน เป็นนิทานดัดแปลงจากวรรณกรรมอินเดียที่แพร่หลายเข้ามาเมื่อมหาเถรศรีศรัทธา ปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุหลวง เมืองนครชัยศรี ในจารึกวัดศรีชุมกับจารึกวัดเขากบ มหาเถรศรีศรัทธาเรียกสถานที่แห่งหนึ่งว่า “นครพระกฤษณ์” ทั้งนี้ ไมเคิล ไรท์ เสนอไว้เป็นคนแรกว่า นครพระกฤษณ์ หมายถึงเมืองโบราณที่นครชัยศรี อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม โดยที่พระกฤษณ์ หรือ พระกฤษณะ มีประวัติซับซ้อนหลายสำนวน แต่มักอธิบายกันว่าเป็นพระวิฆ्नุณารายณ์อวตารปางที่ ๘ แล้วภายหลังได้เป็นกษัตริย์ครองเมือง “ทวารกา” หรือ “ทวารวดี” อยู่ริมทะเลทางปากตะวันตกของอินเดีย ปรากฏข้อความในจารึก ดังนี้

...สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธา ราชจุฬามณีเป็นเจ้าเอาตน
เข้าไปเล็กไปก่อกระทำพระมหาธาตุหลวงคิน พระมหาธาตุด้วยสูง
เก้ายสิบห้าวาไม?เหนือพระธาตุหลวงไขรัสสองอ้อมสามอ้อม พระศรี
ราชจุฬามณีเป็นเจ้าพยายามให้แผ้วแล้วจึงก่ออิฐขึ้นเจ็ดวาสทายปูน
แล้วบริวารณ พระธาตุหลวงก่อใหม่เก้ายสิบสองวาขอ
เรียก**พระธม** นั้นแล ๐ สถิตครึ่งกลาง**นครพระกฤษณ์**๐ เมื่อ
จักสทายปูนในกลางป่านั้นหาปูนยากหนักหนา หาปูนมิได้พระศรี
ราชจุฬามณีเป็นเจ้าจึงอธิษฐานว่าดังนี้ ....กูแลยังจักได้ตรัสแก่
สรรพเพชฺชเดญาณ เป็นพระพุทธรูปว่าไขรัสจึงให้พบปูน ครั้น
กูอธิษฐานบัดแมงแห่งนั้นตายกลาย พบโป่งปูน อนึ่งทนายดหนักหนา
เอามาสทายพระธาตุก่อใหม่เก้ายแล้วเอามาต่อพระพุทธรูปหิน
อันหักอันพังบริวารณแล้ว ปูนก็ยังเหลือเลย ๐ ....

(จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ ๒)

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันเรื่องพญางงพญาพานได้แพร่หลายไปอย่างมากในดินแดนประเทศไทย ท้องถิ่นต่างๆ มีการนำนิทานพญางง พญาพานะ ไปใช้สร้างสรรค์เป็นนิทานประจำถิ่นไม่น้อย จากการสำรวจของผู้วิจัยพบว่าเรื่องพญางงพญาพานแต่ละสำนวนมีความหลากหลาย โดยสามารถจัดกลุ่มได้เป็น ๒ แบบเรื่อง คือแบบเรื่องลูกฆ่าพ่อ และแบบเรื่องอุสภาราส

ก. แบบเรื่องลูกฆ่าพ่อ

แบบเรื่องลูกฆ่าพ่อหรือเรื่องตำนานพระปฐมเจดีย์เนื้อหากล่าวถึงเรื่องราวของพญางงพญานพ พบแพร่หลายในกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคตะวันตกและภาคกลางของไทย ได้แก่ จังหวัดนครปฐม กาญจนบุรี ราชบุรี พระนครศรีอยุธยา ตังประมวไลได้เป็นตำนานต่างๆ ได้ทั้งสิ้น ๒๗ สำนวน ดังนี้

๑. ตำนานพระปฐมเจดีย์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ สด. เลขที่ ๑๓๐ (ลำดับที่ ๑๓๒) ๗ มกราคม ๒๕๒๖ มัดที่ ๑๑
๒. ตำนานพระปฐมเจดีย์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ สด. ๑๐ มกราคม ๒๕๒๖ มัดที่ ๑๑ (๑)
๓. ตำนานพระปฐมเจดีย์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ สด. ๑๐ มกราคม ๒๕๒๖ มัดที่ ๑๑ (๒)
๔. ตำนานพระปฐมเจดีย์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ สข. ๑๐ มกราคม ๒๕๒๖ มัดที่ ๑๑ (๓)
๕. ตำนานพระปฐมเจดีย์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ สด. ๑๐ มกราคม ๒๕๒๖ มัดที่ ๑๑ (๔)
๖. ตำนานพระปฐมเจดีย์และพระประโทนเจดีย์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ สข. ๑๐ มกราคม ๒๕๒๖ มัดที่ ๑๑ (๕)
๗. ตำนานพระปฐมเจดีย์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ สผ. เลขที่ ๙๔ (ลำดับที่ ๙๖) มัดที่ ๓ ๒ สิงหาคม ๒๕๒๗ (๑)
๘. ตำนานพระปฐมเจดีย์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ สผ. เลขที่ ๙๗ (ลำดับที่ ๙๙) มัดที่ ๓ ๒ สิงหาคม ๒๕๒๗ (๒)
๙. ตำนานพระปฐมเจดีย์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ สผ. มัดที่ ๓ ๒ สิงหาคม ๒๕๒๗ (๓)
๑๐. ตำนานพญางง ใน พงศาวดารเหนือ ฉบับพระวิเชียรปรีชา (น้อย)
๑๑. แหล่งพญางง พญานพ สำนวนนางบำรุง พินิจกุล อำเภอยุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

๑๒. เพลงน้อยเรื่องพญาาง พญาพาน ลำนวนบ้านสระกระเทียม จังหวัดนครปฐม^๔
๑๓. เพลงอีแซวเรื่องพระปฐมเจดีย์ ลำนวนผู้ช่วยศาสตราจารย์บัวผัน สุพรรณยศ
๑๔. นิทานอธิบายที่มาภูมินามบ้านดอนยายหอม จังหวัดนครปฐม
๑๕. นิทานอธิบายที่มาภูมินามบ้านพระประโทน จังหวัดนครปฐม
๑๖. นิทานอธิบายที่มาภูมินามบ้านสระแก้ว ตำบลพระประโทน จังหวัดนครปฐม
๑๗. นิทานอธิบายที่มาภูมินามบ้านอ้อยอิต้าย ตำบลบ่อพลับ จังหวัดนครปฐม
๑๘. นิทานอธิบายที่มาภูมินามบ้านถนนขาด จังหวัดนครปฐม
๑๙. นิทานอธิบายที่มาภูมินามบ้านบางระโธ จังหวัดนครปฐม
๒๐. นิทานอธิบายที่มาภูมินามบ้านไผ่ทำบุญชี จังหวัดนครปฐม
๒๑. นิทานอธิบายที่มาภูมินามอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
๒๒. นิทานอธิบายที่มาภูมินามตำบลบางช้าง จังหวัดนครปฐม
๒๓. นิทานอธิบายที่มาภูมินามบ้านโพธิ์เตี้ย จังหวัดนครปฐม
๒๔. นิทานอธิบายที่มาภูมินามตำบลโพธิ์หัก จังหวัดราชบุรี
๒๕. นิทานอธิบายที่มาภูมินามตำบลเจ็ดเสมียน จังหวัดราชบุรี
๒๖. ตำนานพระนอนจักรสีห์ ลำนวนวัดพระนอนจักรสีห์ จังหวัดสิงห์บุรี
๒๗. ตำนานพระนอนจักรสีห์ ลำนวนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แบบเรื่องลูกฆ่าพ่อนี้มีเหตุการณ์สำคัญคือ

- A ตัวละครเอกเกิดมาพร้อมกับคำทายว่าจะฆ่าพ่อ
- B ตัวละครเอกถูกขับออกจากเมือง
  - B1 ตัวละครเอกถูกทิ้งไว้ในป่า
  - B2 ตัวละครเอกถูกนำไปลอยน้ำ
- C ตัวละครเอกรอดชีวิตเนื่องจากมีผู้นำไปเลี้ยง

---

^๔ สุกัญญา ภักธราชย์, “พญาาง พญาพานในเพลงพื้นบ้าน,”วารสารเมืองโบราณ, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ (สิงหาคม-พฤศจิกายน , ๒๕๒๕), หน้า ๔๕ - ๔๗.

D ตัวละครเอกฆ่าพ่อ

E ตัวละครเอกรู้ความจริงจากสัตว์แม่ลูก

E1 ตัวละครเอกรู้ความจริงจากม้าแม่ลูก

E2 ตัวละครเอกรู้ความจริงจากแมวแม่ลูก

E3 ตัวละครเอกรู้ความจริงจากหมาแม่ลูก

F ตัวละครเอกสร้างศาสนสถานได้บาบ

จากการสำรวจของผู้วิจัยพบว่าตำนานพญางงพญาพาน ฉบับที่เก่าที่สุดที่มีการอ้างถึงปรากฏในพงศาวดารเหนือ ฉบับพระวิเชียรปรีชา (น้อย) ปรากฏใจความตอนหนึ่งดังนี้

... ขณะนั้นพระยาแก ได้ครองเมืองกาญจนบุรี พระอรรคมเหษีทรงพระครรภ์ ให้หาใครมาทำนายว่าจะเปนหญิงฤชาย ไทรพิเคราะห์ดูก็รู้ว่าจะเป็นพระราชกุมาร ไทรจึงกราบทูลว่า พระราชกุมารนี้มีบุญมากนัก ใจก็ฉกรรจ์ จะฆ่าพระราชบิดาเสียเป็นมั่นคง ครั้นทรงพระครรภ์แก่ กำหนดจะประสูติพระราชกุมาร พระราชบิดาเอาพานรับพระราชกุมาร พระนลาตกระทบขอบพาน เปนรอยบู้ยุเป็นสำคัญ พระยาแกมาคิดแต่ในพระทัยว่าจะเอา กุมารนี้ไว้ไม่ได้ พระยาแกให้เอาพระราชกุมารไปฆ่าเสีย มารดารู้ว่า พระราชบิดาจะเอาบุตรไปฆ่าเสีย นางคิดกรุณาแก่บุตรยิ่งนักจึงทำ อุบายถ่ายเทบกปิดเสียให้กลบเกลื่อนสูญไปด้วยความคิดของนาง จึงลอบเอากุมารราชบุตรอายุ ๑๑ เดือนไปให้ยายหอมเลี้ยงไว้ ครั้นจำเริญไวยใหญ่ขึ้น ยายหอมจึงเอากุมารไปให้พระยาราชบุรี เลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม พระยาราชบุรีให้ดูแลการงานเบ็ดเสร็จ ทุกสิ่ง ครั้นถึงเทศกาลเอาดอกไม้ทองเงินไปถวายพระยาแกทุกปี มิได้ขาด บุตรบุญธรรมจึงถามว่า ทำไมเอาดอกไม้ทองเงินไปให้ พระยาแกกาญจนบุรีด้วยเหตุอันใด พระยาราชบุรีบิดาเลี้ยงจึงว่าเรา เปนเมืองขึ้นแก่เขา พระราชบุตรตอบว่า ไม่เอาไปให้มันจะเป็น ประการใด พระยาราชบุรีว่าไม่ได้ เขาจะว่าเราคิดขบถ จะยกทัพลง มาจับเราฆ่าเสีย พระราชบุตรว่ากลัวอะไร พระยาราชบุรีก็นิ่งอยู่

ถึงปีแล้วหาเอาดอกไม้ทองเงินไปไม่ พระยากงเจ้าเมืองกาญจนบุรี เห็นว่าพระยาราชนบุรีเป็นขบถ เกณฑ์พลลงมาจะจับพระยาราชนบุรีฆ่าเสีย ครั้นพระยาราชนบุรีรู้ดังนั้น จึงเกณฑ์คนประจำมาที่ให้บุตรบุญธรรมเป็นแม่ทัพ ยกออกรับทัพพระยากาญจนบุรี ๆ ครั้นมาใกล้ประมาณ ๓๐ เส้น ให้ตั้งค่ายมั่นลงไว้แล้วให้มีหนังสือให้คนถือเข้าไปถึงพระยาราชนบุรีเป็นใจ ความว่า ให้พระยาราชนบุรีออกมาหาเรา แม่นมออกมาหาเราจะปล้นเอาเมือง พระยาราชนบุรีทราบดังนั้นก็ปรึกษากับบุตรบุญธรรมว่าจะคิดประการใดดี ราชบุตรจึงว่าจะขออาสาชนช้าง พระราชบิดาก็จัดช้างพลายงามอนสูง ๖ คอกผูกเครื่องม้าน ให้บุตรบุญธรรมเป็นนายทัพ ครั้นได้ฤกษ์ก็ยกออกไป พระยากงเห็นดังนั้นก็ผูกช้างพลายมงคลออกมาท่ามกลางพล เข้าโจมตีช้างพระราชกุมาร ๆ รับช้างพระยากง ๆ เสียทีชวางตัวทวนบมือผู้พระราชกุมารจ้วงฟันพระยากงตายกับคอช้าง ไพร่พลนายทัพนายกองแตรกรส่ารสาหารับไม่ หนีไปเมือง พระราชกุมารขับพลไล่รุกขึ้นไปถึงเมืองกาญจนบุรีเข้าล้อมเมืองไว้ แล้วเข้าปล้นเอาเมืองได้ไฉรา ไพร่หิตจึงยกพระราชกุมารขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามชื่อพระยาพาน ครั้นเข้าประณมยาม พระยาพานก็เข้าไปข้างใน ตั้งใจหมายจะสังฆาศด้วยมารดา ก็เข้าไปในตำหนัก วิฬาร์แม่ลูก ๆ ร้องจะกินนม แม่ห้ามลูกไว้ว่าอย่าร้องไป ดูลูกเขาจะเข้าหาแม่ พระยาพานก็สดุ้งตกใจ โฉนวิฬาร์มาร้องดังนั้นก็ถอยออกมา ครั้นถึงหุติยามก็กลับเข้าไปอีก แม่แม่ลูกอยู่ที่ใต้ถุน ลูกนั้นร้องจะกินนม แม่มาจึงว่า อย่าเพ้อกินก่อน ดูลูกเขาจะเข้าไปหาแม่ พระยาพานตกใจ เหตุโฉนมาจึงว่าดังนี้ ก็ถอยออกมา ครั้นถึงตติยาม ก็กลับเข้าไปอีก ถึงมารดา ๆ จึงถามว่าท่านเป็นบุตรผู้ใด พระยาพานบอกว่าเป็นบุตรพระยาราชนบุรี มารดาจึงถามว่า พระยาราชนบุรีได้มาแต่ไหน เจ้านี้เป็นลูกของข้า เมื่อประสูติบิดาเอาพานทองรับ พระภักตร์กระทบพานปนรอยบู้้อยู่ ถ้ามีเชื้อสองพระฉายาเกิด พระองค์คือลูกของข้า ไพร่ท่านายว่ามีบุญนัก บิดาจึงให้เอาเจ้าไปฆ่าเสีย แม่จึงเอาไป

ฝาก ยายหอมไว้ พระยาพานได้สำคัญเป็นแน่ก็ทรงพระกรแสง
ว่าได้ผิดแล้วข้าบิดาเสียดังนี้เศร้า พระไทยนัก จึงตรัสว่ายายหอม
หาบอกให้รู้ไมก็ให้เอายายหอมไปฆ่าเสีย แร้งลงกิน จึงเรียกว่าท่า
แร้งมาจนคุ้มเท่าบัดนี้...

ในพงศาวดารเหนือได้ระบุว่าเป็นเรื่อง “พญางง” เนื่องจากเป็นพงศาวดาร
ที่เล่าถึงพระราชประวัติของกษัตริย์ในยุคต้น ต่อมาภายหลังได้มีการตัดตอนเรื่อง
พญางง และนำมาขยายความกลายเป็นเรื่องราวที่เล่าความเป็นมาของพระปฐมเจดีย์
ต่อมาจึงเรียกกันว่า “ตำนานพระปฐมเจดีย์”

นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีตำนานพญางงพญาพานแพร่หลายในรูปแบบของ
เพลงพื้นบ้านต่างๆ ด้วย นอกเหนือจากรูปของเพลงรำไท่นดังได้กล่าวถึงไปแล้วก่อนหน้านี้
ดังปรากฏในเพลงพื้นบ้านต่างๆ ของชาวบ้านในภูมิภาคตะวันตก ทั้งในรูปของแหล่
พื้นบ้าน เพลงฉ่อย เพลงอีแซว และต่อมาภายหลังในปัจจุบันยังมีการนำไปแสดงลิเก
และเพลงทรงเครื่องอีกด้วย ดังตัวอย่าง

... จะสาธกยนิทาน ครั้งอดีตกาลมานานนม เรื่ององค์
พระปฐมเจดีย์ ทุกวันนี้ผู้ประชาชน เขาชื่นค่านับกันสืบสน ตั้งแต่ต้น
จะมีเหตุอย่างไร ว่าตัวของฉันจะอธิบาย ให้ท่านคลายความสงสัย
ท่านผู้เฒ่าท่านเล่าไขว่ แต่เดิมนั้นไซ้มีมาแต่โบราณ มีพญางงท่าน
ทรงพระยศ เฮอร์โอรสยอดสงสาร เมื่อคลอดออกมาไม่ช้านาน
พระภูบาลให้ไหรท่านาย ไหรหีบกระดานแล้วหารคุณ ก็กราบทูลว่า
โอรสา ของท้าวไท่ได้เกิดมา จะล้างชีวันพระองค์ถึงอันตราย ด้วย
พระเคราะห์ร้ายขาดชะตา พระยาของท่านทรงฟังชลนัยไหลหลัง
ทั้งซ้าขวว่า ไอ้อิโอรนิจจา ว่าเป็นกรรมเวลาแต่ปางใด เมื่อคลอด
เจ้าออกมาแทบจะล้างมารดาให้ตักษัย เมื่อคลอดออกมาไหรทายว่า
เสี่ยงไม่ได้ ให้เอาลูกน้อยลอยน้ำไป จะทำไฉนหน้าเวทนา ...

(แหล่พญางง พญาพาน, สัมภาษณ์ บำรุง พินิจกุล)

แต่ฝ่ายยายหอมแกก็เลี้ยงเปิดอยู่ที่ตีนท่า เห็นพานน้อยลอยมาแกก็ตกใจ
 แกเห็นพานทองแต่ว่าลอยมา แกเดินนำหน้าลงจากเคหาเรือนใหญ่
 แกก็ยกพานทองขึ้นออกมา ขึ้นไ้บนเคหาทันใด...
 แกก็อุ้มกุมารขึ้นออกมา ก็อาบน้ำอาบท่าผ่องใส
 แกก็เลยตั้งชื่อในสนาม ชื่อว่าพญาพานแกจำไว้

(เพลงฉ่อยเรื่องพญาาง พญาพาน)

ฝ่ายพระยาาก็ไม่ร้งรอ
 ไล่ช้างเข้าชนไล่พลพิฆาต
 พระยาภองงเงินพระยาพานพันพาด
 พระยาภองนั้นหนอพระศอขาด
 พระยาพานแกไม่รู้แน
 ยังมีหมาลูกอ่อนนอนอยู่ใต้ถุน
 ปลอบลูกว่าอย่าแข็งแ
 พระยาพานได้ฟังดังนั้นหนา
 ชักไล่เสียงเจ้าเนื้อเกลี้ยงก็ขาน
 ได้เอาแหวนนั้นผูกไปให้ลูกรัก
 พอเอาแหวนมาดูแล้วก็รู้แน

ยกทัพออกมาล่อขับไล่
 พระยาพานก็ปราดเข้าใส่
 พันด้วยอาวุธขาดลงไปตกชัย เอชา..
 พระยาพานเลยเข้าพระราชเวียงชัย
 แกจึงไปเกี่ยวแม่อยู่ตมดา
 ปลอบลูกว่าอย่าวุ่น วุ่นวาย
 ฟังเสียงลูกเกี่ยวแม่บ้างปะไร เอชา..
 แล้วก็มีวจาถามไ้
 ว่าเอาลูกใส่พานลอยน้ำไป
 แต่ที่ทรงพระพักตรนั้นเลือดไหล
 แต่พอมองเห็นผลก็จำได้ เอชา...

(เพลงอีแซวเรื่องพระปฐมเจดีย์, สัมภาษณ์ บัวผัน สุพรรณยศ)

จากข้อมูลดังแสดงมาข้างต้นจะเห็นว่าในภูมิภาคตะวันตกและภาคกลาง มีความแพร่หลายของเรื่องพญาางพญาพานอย่างมากทั้งในรูปแบบลายลักษณ์และมุขปาฐะ ย้ำให้เห็นถึงความเป็นตำนานสำคัญและเป็นตำนานประจำถิ่นในพื้นที่ซึ่งจะได้อธิบายอย่างละเอียดในหัวข้อต่อไป

อนึ่ง ในแบบเรื่องพ่อฆ่าลูก นี้มีปรากฏเป็นที่รับรู้โดยทั่วไปคือนิทานกรีกอติปุล และเรื่อง “ทรพี-ทรพา” ในนิทานพระราชม ส่วนในภาคกลางนี้ยังพบตำนานในลักษณะ

^๔ สุกัญญา ภิทรชัย, “พญาาง พญาพานในเพลงพื้นบ้าน,” วารสารเมืองโบราณ, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ (สิงหาคม-พฤศจิกายน, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕ - ๔๗.

คล้ายกันกับพญางงพญานกอีกเรื่องหนึ่งคือ ตำนานพระนอนจักรสีห์ จังหวัดสิงห์บุรี สุจิตต์ วงษ์เทศพบว่า ตำนานดังกล่าวยังแบ่งได้อีก ๒ แบบเรื่องย่อยตามความแตกต่างของรายละเอียดตอนภาค กล่าวคือ แบบหนึ่งพอเป็นสังเขป และอีกแบบหนึ่งพอเป็นสังเขป^๖ ตำนานแบบพอเป็นสังเขปต้นเค้าจากมหาวงศ์ พงศาวดารลังกา^๗ เล่าว่ามีสิงห์ตัวหนึ่งอาศัยหากินอยู่บริเวณสิงห์บุรี สิงห์ตัวนี้ได้ไปหากินถึงแขวงเมืองชัยนาท ไปพบบุตรของเศรษฐีผู้หนึ่ง มีความปฏิพัทธ์รักใคร่ในนางนั้นเป็นกำลัง เมื่อได้ทีจึงรวบรัดนางนั้นขึ้นหลังพามายังถ้ำคูหาแห่งตน และได้สมสู่เป็นสามีภรรยาด้วยกันมาช้านานก็มีครรภ์ ครั้นถึงกำหนดก็คลอดบุตรชายเป็นมนุษย์ บิดามารดามีความชื่นชมยินดีเป็นที่สุด และขนานนามบุตรว่า สิงหนพาทู ต่อมาสิงหนพาทูเจริญวัยขึ้น เมื่อสิงห์ผู้เป็นบิดาไปเที่ยวหาอาหารในป่า สิงหนพาทูก็ไปเที่ยวด้วยเสมอ แต่หาทราบไม่ว่าสิงห์นั้นเป็นบิดา ภายหลังได้อ้อนวอนถามมารดาว่าบิดาคือใคร มารดาจึงเล่าความจริง ฝ่ายสิงหนพาทูเมื่อทราบว่สิงห์นั้นเป็นบิดาก็เกิดความโสมนัสละลายแก่เพื่อนมนุษย์ ด้วยว่าบิดาเป็นสัตว์ดิรัจฉาน เหตุนี้เองจึงทำให้สิงหนพาทู คอยหาโอกาสที่จะประหารชีวิตบิดา และภายหลังได้สังหารบิดาจนสำเร็จโดยฟันคอบิดาขาดตายในที่นั้น แล้วตัดกิ่งโพธิ์คลุมศพบิดาไว้ในสถานที่นั้นๆ จึงมีนามว่าโพธิ์ตะโกน ตั้งแต่วันนั้นมาจนบัดนี้เมื่อมารดาทราบก็เสียใจเป็นอันมาก จัดการปลงศพที่โคกจันทร์ ซึ่งเป็นบริเวณใกล้เคียงนั้น ครั้นปลงศพเสร็จแล้ว สิงหนพาทูจึงอาราธนาพระเถระทุกรูปให้มาประชุมพร้อมกัน เพื่อปรึกษาหาหนทางไถ่บาปที่ตนก่อ พระสงฆ์ทั้งหลายจึงเสนอว่าควรที่จะสร้างพระพุทธรูปและกุฏิวิหารถวาย

---

^๖ สุจิตต์ วงษ์เทศ. “ลูกฆ่าพ่อที่เป็นหมา ในนิทานศักดิ์สิทธิ์ วัดพระนอนจักรสีห์ สิงห์บุรี” .

มติชนสุดสัปดาห์ ลงฉบับประจำวันศุกร์ที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๕๓

^๗ พระถังซำจั๋งที่จาริกไปชมพูทวีปได้จดคำบอกเล่าไว้ใน จดหมายเหตุการเดินทางสู่แดนตะวันตกของมหาราชวงศ์ถัง กล่าวว่ามีพระธิดาของกษัตริย์อินเดียได้พระองค์หนึ่ง ทรงหมั้นกับคนแคว้นใกล้เคียง เมื่อได้ฤกษ์จะประกอบพิธีอาวหะมงคลนั้น ก็ได้ส่งตัว(เจ้าสาว)ไป ระหว่างทางเกิดเผชิญราชสีห์ พวกทหารองค์รักษ์ต่างทั้งพระธิดาไว้ หนีเอาตัวรอด ราชสีห์แบกพาเข้าไปในป่าลึก ให้นางอาศัยอยู่ในหุบเขา และออกไปล่ากวาง หาผลไม้ เลี้ยงดูนางเป็นเมีย แล้วนางให้กำเนิดบุตรชายคนหนึ่ง บุตรหญิงคนหนึ่งรูปร่างเหมือนมนุษย์ธรรมดา แต่นิสัยสันดานยังเป็นสัตว์ป่า ภายหลังได้ฆ่าบิดาที่เป็นราชสีห์นั้น ซึ่งเนื้อหาข้างต้นคล้ายกับตำนานพระนอนจักรสีห์ เป็นต้นเค้าของเรื่องพระนอนจักรสีห์ อ้างใน สุจิตต์ วงษ์เทศ. “ลังกา-สิงหล ตำนานลูกฆ่าพ่อ” คอลัมน์ สยามประเทศไทย มติชนรายวัน ๑๗ มกราคม ๒๕๕๔.

เป็นสังฆิการาม สิงหาพาหุจึงได้เริ่มก่อสร้างพระพุทโธไสยาสน์ขึ้นองค์หนึ่ง เอาทองคำโตสามก่ายาว ๑ เส้น ทำเป็นแกนพระพุทธรูป ได้สร้างทับคูหาบิดาไว้ และสร้างกุฏิวิหารเป็นพระอารามสำเร็จบริบูรณ์ จึงได้มีการประชุมพระสงฆ์ฉลองถวายจตุปัจจัยไทยธรรม ครั้นต่อมา สิงหาพาหุจึงได้จัดสร้างพระอารามขึ้นที่ต้นโพธิ์ซึ่งเป็นสถานที่ทำลายชีวิตบิดาถึงแก่กรรมอีกแห่งหนึ่ง จึงได้นำมาว่าวัดสระบาป และวัดประชด (วัดพระโชติการาม) ครั้นภายหลังสหายของสิงหาพาหุชื่อ ขุนอินทร์ เป็นคนชาวเมืองอ่างทอง ได้มาเยี่ยมสิงหาพาหุๆ ได้เล่าเรื่องที่ตนประหารบิดาจนถึงแก่กรรมด้วยความคิดผิด ขุนอินทร์บอกว่าจะก่อพระพุทธรูปสร้างพระอารามอุทิศส่วนกุศลให้กับท่านอีกแห่งหนึ่ง สิงหาพาหุมีความยินดีมาก ครั้นเป็นการตกลงกันแล้ว ขุนอินทร์ก็ลากลับ ขุนอินทร์เมื่อกลับไปถึงบ้านแล้ว ได้คิดถึงคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้แก่สิงหาพาหุ จึงก่อสร้างพระพุทโธไสยาสน์ขึ้นอีกองค์หนึ่ง ในเขตเมืองอ่างทอง มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระพุทโธไสยาสน์ที่สิงหาพาหุสร้างไว้ แล้วสร้างกุฏิวิหาร พร้อมเสร็จเป็นอารามขึ้นอีกแห่งหนึ่ง มีนามว่าวัดขุนอินทร์ประมูล ดังปรากฏองค์พระพุทโธไสยาสน์มาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

ส่วนตำนานแบบที่พอเป็นสื่อนั้นปรากฏในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปนมัสการพระนอนจักรสีห์ ทรงจดนิทานพระนอนไว้อีกสำนวนหนึ่ง ตัวละครเอกไม่ใช่สิงหาพาหุ แต่เป็นพระยาจักรีศรี และมารดาของตัวละครเอกเป็นพระราชธิดา ซึ่งเป็นคู่กับสุนัขไม่ใช่สิงห์ดังในตำนานแบบแรก

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารายละเอียดของตำนานจะมีความแตกต่างกันบ้างเมื่อเทียบกับเรื่องพญาางพญาพาน หากแต่เมื่อพิจารณาในเชิงโครงสร้างของเหตุการณ์สำคัญของเรื่องก็จะพบว่า ตำนานพระนอนจักรสีห์นี้ มีเหตุการณ์หลัก B C D และ F ซึ่งยังสามารถดำรงอัตลักษณ์ของแบบเรื่องนิทานพ่อฆ่าลูกได้

ข. แบบเรื่องอุสาบารส

แบบเรื่องอุสาบารส เป็นแบบเรื่องที่เล่าเรื่องในลักษณะเดียวกันกับเรื่องอุณรุท หากแต่มีชื่อตัวละครเป็นพญาาง และพญาพานเช่นเดียวกัน โดยสลับบทบาทให้พญาพานเป็นชนกของพญาาง พบแพร่หลายอยู่ในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย และเป็นตำนานประจำถิ่นอธิบายความเป็นมาของภูพระบาท หรือ พระพุทบาท บัวบก จังหวัดอุดรธานีด้วย ดังประมวลได้เป็นตำนานต่างๆ ได้ทั้งสิ้น ๖ สำนวน ดังนี้

๑. ตำนานอุสา-บารส จังหวัดอุดรธานี
๒. ตำนานภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี
๓. ตำนานวัดพระพุทธรูปบัวบก จังหวัดอุดรธานี
๔. ตำนานเมืองพาน จังหวัดอุดรธานี
๕. นิทานอธิบายที่มาภูมินามบ้านกง จังหวัดอุดรธานี
๖. นิทานอธิบายที่มาภูมินามบ้านปะโค จังหวัดหนองคาย

แบบเรื่องอุสาบารสมีเหตุการณ์สำคัญคือ

- A นางเอกเกิดมามีกายหอม
- B นางเอกถูกให้ซ่อนอยู่บนเขากับฤๅษี
- C นางเอกเสี่ยงพวงมาลัยลอยน้ำเพื่อหาคู่
- D พระเอกเก็บพวงมาลัยได้
- E พระเอกออกตามหานางเอกจนพบกัน
- F บิดานางเอกทดสอบพระเอกโดยการให้แข่งขันสร้างวัด
- G พระเอกผ่านการทดสอบ
- H พระเอกพานางเอกกลับเมือง
- I พระเอกออกจากเมือง
- J นางเอกถูกกลั่นแกล้ง
- K พระเอกและนางเอกตาย

ตำนานพระพุทธรูปบัวบกหรืออุสาบารสนั้น มีเนื้อหากล่าวว่ามีเมืองใหญ่เมืองหนึ่งตั้งอยู่บริเวณภูพระบาทชื่อ เมืองพาน มีท้าววงพานเป็นเจ้าของเมือง พระองค์ได้ไปขอนางอุสา (เป็นผู้เกิดมาจากดอกบัวบนเทือกเขา และพระฤๅษีจินทาผู้เป็นอาจารย์ของท้าววงพานได้นำมาเลี้ยงไว้) มาเป็นธิดา นางอุสาเป็นผู้มีความงามเป็นเลิศ และมีกลิ่นกายหอมกรุ่น เมื่อเติบโตใหญ่ได้มีเจ้าชายหลายเมืองมาสู่ขอ แต่ท้าววงพานไม่ยินยอมยกให้ผู้ใด และด้วยความหวงแหนจึงได้สร้างตำหนักเป็นหอสูงไว้บนภูเขาเพื่อให้นางอุสาอยู่อาศัยขณะเรียนวิชากับฤๅษีจินทาผู้เป็นอาจารย์ภายหลังนางอุสาไปเล่นน้ำที่ลำธารใกล้ตำหนัก นางได้เก็บดอกไม้มาร้อยเป็นมาลัยรูปหงส์และลอยน้ำไปพร้อมเสี่ยงทายหาคู่ พวงมาลัยได้ลอยไปจนถึงเมืองปะโคเวียงจันทน์ที่มีท้าวบารส

เป็นโอรสของเจ้าเมือง ท้าวบารสเก็บพวงมาลัยได้จึงออกตามหาเจ้าของจนถึงเขตเมืองพาน ท้าวบารสได้เดินเที่ยวป่าพบนางอุสาที่กำลังอาบน้ำอยู่ และรู้ว่าเป็นเจ้าของพวงมาลัยทั้งคู่เกิดความรักและลักลอบได้เสียกัน โดยที่ท้าวทองพานไม่รู้ ต่อมาท้าวทองพานทราบเรื่อง ท้าวทองพานจึงคิดอุบายให้แข่งขันสร้างวัดในหนึ่งวันให้แล้วเสร็จ โดยเริ่มนับตั้งแต่เช้าจนดวประกายพริก (ดาวเพ็ก) ขึ้น ผู้ใดสร้างไม่เสร็จต้องถูกตัดศีรษะ ท้าวทองพานได้เกณฑ์ไพร่พลจำนวนมากมาสร้างวัดที่เมืองทองพาน ส่วนท้าวบารสมิบริวารเพียงเล็กน้อยที่มาด้วยจึงสร้างได้ช้ากว่า พี่เลี้ยงนางอุสาจึงคิดหาวิธีช่วยโดยให้ท้าวบารสนำโคไปไถบนบ้นยอดไม้ใหญ่ในเวลาตีกลางคืน ฝ่ายพวกเมืองพานมองเห็นคิดว่าดาวขึ้นแล้วจึงหยุดสร้างวัด ส่วนท้าวบารสก็ได้เร่งสร้างวัดของตนเองจนแล้วเสร็จ เมื่อเป็นดังนี้ท้าวทองพานจึงเป็นฝ่ายแพ้ และถูกตัดศีรษะสิ้นชีพไป

ต่อมาท้าวบารสได้พานางอุสากลับเมืองปะโค แต่เนื่องจากท้าวบารสมิมีชายาอยู่แล้วจึงถูกขายาเหล่านั่นกลั่นแกล้ง โดยไปสมคบกับไพร่จากราชให้ทำทนายว่าท้าวบารสมิเคราะห์ต้องออกเดินป่าผู้เดียวเป็นเวลาหนึ่งปี จึงจะพ้นเคราะห์ ท้าวบารสก็ออกเดินป่า ทั้งนางอุสาไว้ที่เมืองปะโค นางอุสาถูกทำร้ายและกลั่นแกล้งจึงหนีกลับไปเมืองพานและลี้ภัยด้วยความตรอมใจ เมื่อท้าวบารสกลับถึงเมืองและทราบข่าวก็รีบออกเดินทางไปยังเมืองพาน แต่พบว่านางอุสาสิ้นใจแล้ว จึงฝังศพนางไว้ที่หินก้อนหนึ่ง ส่วนพระองค์ก็ตรอมใจตายตามกันไป เหล่าบริวารจึงฝังศพท้าวบารสเอาไว้เคียงข้างกับศพนางอุสา

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่าเหตุการณ์สำคัญในแบบเรื่องอุสาบารส มีความแตกต่างจากแบบเรื่องพ่อฆ่าลูกเป็นอย่างมาก ความคล้ายคลึงกันของ ๒ แบบเรื่องนี้มีเพียงชื่อตัวละครและเหตุการณ์บ่งบ่งชี้เท่านั้นเท่านั้น สอดคล้องกับที่ชลดา เรื่องรักษ์ลิต กล่าวว่า กวีไทยได้นำตัวละครชื่อพญางามมาจากพญางังสะที่ปรากฏในกฤษณาวตารของวรรณคดีสันสกฤต และได้ตัวละครชื่อพญากานและพญากองพานมาจากพญาพาณะหรือพระเจ้าพาณะ ซึ่งเป็นพระชนกของนางอุสาในวรรณคดีสันสกฤต แล้วกำหนดให้พญากองและพญากาน หรือพญากานกับพญากองพานมีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตต่อกันทั้งคู่ ที่ในวรรณคดีสันสกฤตตัวละครทั้งสองนี้ไม่มีความสัมพันธ์กันในลักษณะดังกล่าวมานี้แต่อย่างใดเลยก็ตาม กล่าวง่ายๆ ก็คือ กวีไทยนำตัวละครในวรรณคดีสันสกฤต ๒ เรื่องมาไว้ในนิทานเรื่องเดียวกัน ทั้งยังกำหนดให้ตัว

ละครทั้งสองตัวซึ่งแต่เดิมปรากฏในวรรณคดีต่างเรื่องกัน ให้มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตต่อกันอีกด้วย พญาางจึงมีความสัมพันธ์กับพญาางพานคือ พญาางเป็นพระชนกของพญาางพานดังที่ปรากฏในตำนานพระปฐมเจดีย์ และพญาพานกับพญาางพานจึงมีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ พญาพานเป็นพระชนกของพญาางพานในตำนานโบราณสถานแถบบริเวณพระพุทธรูปบาทบัวบกจังหวัดอุดรธานี

๒. บทบาทของตำนานพญาางพญาพานในฐานะตำนานประจำถิ่นภูมิภาคตะวันตก

เรื่องตำนานพญาาง พญาพาน เป็นตำนานเก่าแก่เรื่องหนึ่งของจังหวัดในแถบภูมิภาคตะวันตก ตำนานเรื่องนี้มีบทบาทอย่างยิ่งต่อชาวเมืองในภูมิภาคนี้ การศึกษาบทบาทของตำนานพญาางพญาพาน จะช่วยทำให้เห็นถึงความสำคัญของข้อมูลคติชนที่จะเน้นย้ำให้เห็นว่าสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคมในแง่มุมต่างๆ ที่อาจแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่นหรือสถานการณ์ สอดคล้องกับทฤษฎีบทบาทหน้าที่ที่นิยมที่มองว่า วัฒนธรรมส่วนต่างๆ ในสังคมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งทางด้านปัจจัยพื้นฐาน ด้านความมั่นคงของสังคม และความมั่นคงทางด้านจิตใจ วัฒนธรรมในส่วนที่เป็นคติชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าประเภทต่างๆ เพลง การละเล่น การแสดง ความเชื่อ พิธีกรรม ล้วนมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจและช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงทางวัฒนธรรมให้แก่สังคม

การศึกษารolesหน้าที่ของข้อมูลคติชนเป็นแนวทางหนึ่งในการศึกษาวิจัยทางคติชนวิทยาซึ่งสุกัญญา สัจฉายา กล่าวว่า นักคติชนรับแนวคิดนี้มาจาก ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ของนักมานุษยวิทยา ทฤษฎีหน้าที่นิยม มีพื้นฐานมาจากวิทยาศาสตร์สาขาชีววิทยาที่ศึกษารรดาสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ว่าเป็นระบบร่างกาย (organism) ระบบใหญ่ระบบหนึ่งซึ่งประกอบด้วยการทำงานอย่างสัมพันธ์กันของระบบย่อยต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการ (need) ของระบบย่อยและระบบใหญ่ทั้งหมด เมื่อเกิด “ความขาดแคลน หรือความตึงเครียด” ขึ้นจะทำให้เกิด “ความต้องการ” ในช่วงเวลานั้นและทำให้ระบบใหญ่เสียสมดุล ต่อเมื่อความต้องการได้รับ “การตอบสนอง” ระบบทั้งหมดก็จะเข้าสู่สมดุลอีกครั้งหนึ่ง

ต่อมานักสังคมวิทยาได้นำทฤษฎีนี้มาใช้ในการศึกษาระบบสังคม โดยมองว่า สังคมก็คือระบบใหญ่ซึ่งประกอบด้วยระบบย่อยหลายระบบ โดยที่ระบบต่างๆ มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และมีหน้าที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน หากเกิดบางอย่างขึ้นกับส่วนใดส่วนหนึ่ง ก็จะส่งผลกระทบต่อส่วนอื่นๆ ด้วย ทฤษฎีนี้จึงใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกับองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งประกอบขึ้นเป็นสังคม^๔

ส่วนในทางมานุษยวิทยานั้น นักมานุษยวิทยาได้นำทฤษฎีหน้าที่นิยมมาใช้ศึกษาวัฒนธรรม โดยสนใจบทบาทหน้าที่ของระบบต่างๆ ในวัฒนธรรม ทั้งระบบความเชื่อและศาสนา ระบบครอบครัว ระบบการปกครอง ระบบการศึกษา ระบบนันทนาการ โดยมองว่าระบบต่างๆ เป็นกลไกทางวัฒนธรรมซึ่งต่างก็มีหน้าที่ของตนและช่วยให้สังคมดำรงอยู่ได้ นักมานุษยวิทยาสำนักบทบาทหน้าที่นิยมคนสำคัญได้แก่มาลินอฟสกี (Malinowski) ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยาผู้บุกเบิกทฤษฎีหน้าที่นิยมโดยใช้ข้อมูลจากตำนานปรัมปราเป็นหลัก เขากล่าวไว้ใน **Myth in Primitive Psychology** ว่า “หน้าที่ของตำนานปรัมปรา คือ ช่วยสร้างความเข้มแข็งและถ่ายทอดประเพณีของกลุ่มชน”

ประเด็นเรื่องความสำคัญของข้อมูลทางวัฒนธรรมประเภทตำนาน มาลินอฟสกีได้แจกแจงบทบาทของตำนานในสังคมประเพณีไว้หลายด้าน ใน **‘The Role of Myth in Life’**, 1984: 199 ศิราพร ณ ถลาง ได้สรุป เป็นภาษาไทยดังนี้

ตำนานปรัมปราเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ในสังคมดั้งเดิม เพราะตำนานปรัมปรารบรจรรหัสของความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งนำมาใช้ในการอธิบายพิธีกรรม กำหนดศีลธรรม กำหนดกฎเกณฑ์และแนวทางปฏิบัติให้สมาชิกในสังคม ตำนานปรัมปราไม่ได้เป็นเพียงเรื่องเล่าธรรมดา แต่เป็นเรื่องเล่าที่มีพลัง ไม่ใช่มีหน้าที่แค่อธิบาย แต่เป็นบทบัญญัติสำหรับความเชื่อ ศีลธรรม และภูมิปัญญาให้แก่สมาชิกในสังคมดั้งเดิม

---

^๔ สุกัญญา สุจฉายา. พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง: บทบาทของคติชนในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์คติชนวิทยา ร่วมกับโครงการตำราคณะอักษรศาสตร์, ๒๕๔๘.

... โดยสรุป หน้าที่ของตำนานปรัมปราคือ ช่วยสร้างความ
เข้มแข็งและถ่ายทอดประเพณีของกลุ่มชน ที่เป็นเช่นนี้ได้เพราะ
ตำนานปรัมปราเป็นเรื่องราวของผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่กลุ่ม
ชนเชื่อว่ามีอยู่จริงตั้งแต่สมัยบรรพกาล และได้ให้คุณค่าอย่างสูงส่ง
กับเรื่องราวของผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น^๔

จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นว่า ตำนานมิได้เป็นเพียง “เรื่องเล่าธรรมดา”
แต่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติของผู้คนในกลุ่มชนนั้น
ตำนานยังเป็นเรื่องเล่าที่สร้างโลกทัศน์เกี่ยวกับจักรวาล สังคม และบอกสถานภาพของ
ตัวตนของบุคคลในสังคม ตำนานเป็นเรื่องเล่าที่สังคมใช้สร้างมาตรฐานทางศีลธรรม
และสร้างคำอธิบายและเหตุผลในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในกลุ่มชนนั้นๆ

วิลเลียม บาสคอม นักคติชนวิทยาได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่
ของคติชนไว้ในบทความของเขาที่ชื่อว่า “Four Functions of Folklore” เขาได้จำแนก
บทบาทหน้าที่ของคติชนในภาพรวมไว้ ๔ ประการ คือ ประการแรก ชี้อธิบายที่มาและ
เหตุผลในการทำพิธีกรรม(justifying rituals and institution), ประการที่ ๒ ทำหน้าที่
ให้การศึกษาในสังคมที่ใช้ประเพณีบอกเล่า (plays in education), ประการที่ ๓ รักษา
มาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม (maintaining conformity) และ
ประการที่ ๔ ให้ความเพลิดเพลินและเป็นทางออกให้แก่ความคับข้องใจของบุคคล
(form of amusement and to escape in fantasy from repressions imposed up
on him by society)อย่างไรก็ตาม จากบทบาททั้ง ๔ ประการนี้ บาสคอมสรุปไว้ใน
ตอนท้ายว่า เราสามารถแยกบทบาทย่อยลงได้อีก หรือรวมเป็นเพียงบทบาทเดียว คือ
บทบาทในการรักษาเสถียรภาพของวัฒนธรรม (maintain the stability of culture)

ในการศึกษาบทบาทของตำนานพญาทองนี้ ผู้วิจัยจะนำทฤษฎีบทบาทหน้าที่
นิยามมาประยุกต์ใช้ โดยประยุกต์จากกรอบความคิดของนักบทบาทหน้าที่นิยม ๒ คน
ได้แก่ มาลินอฟสกีและ วิลเลียม บาสคอม ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะมุ่งศึกษา

---

^๔ ศิราพร ณ ถลาง. **ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**.
กรุงเทพฯ : ศูนย์คติชนวิทยา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

เฉพาะแบบเรื่องพ่อฆ่าลูก ที่เป็นตำนานพญางงพญापาน ๒๗ ส่วนวน ดังประมวล มาแล้วก่อนหน้านี้ โดยผู้วิจัยจะได้นำเสนอบทบาทของตำนานพญางงพญापานที่มีต่อ กลุ่มชนในภูมิภาคตะวันตกซึ่งครอบคลุมพื้นที่ที่มีการแพร่กระจายและความรับรู้ตำนาน พญางงพญापาน ในประเด็นดังต่อไปนี้

๒.๑ บทบาทในการอธิบายความเป็นมาของสถานที่

บทบาทในการอธิบายความเป็นมาของสถานที่นั้น ผู้วิจัยพบว่าตำนาน พญางงพญापาน ทำหน้าที่ดังกล่าวใน ๒ มิติ สอดคล้องกับที่ปาสคอม และมานิออฟสกี ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของข้อมูลคติชนที่จะเป็นเครื่องมือในการอธิบายและให้ความรู้ ซึ่งในข้อมูลตำนานพญางงพญापานพบทั้งบทบาทในการอธิบายความเป็นมาของ โบราณสถานที่ตัวเองไม่รู้จัก/ไม่ได้สร้าง และบทบาทในการเป็นแหล่งรวบรวม (Collection) ของชื่อหมู่บ้าน-ตำบลในภูมิภาค ซึ่งมีลักษณะที่น่าสนใจดังนี้

๒.๑.๑ บทบาทในการอธิบายความเป็นมาของโบราณสถานที่ตัวเอง ไม่รู้จัก/ไม่ได้สร้าง

บทบาทนี้เป็นบทบาทของตำนานพญางงพญापานที่เป็นที่รับทราบ กันดีว่าเป็นตำนานที่อธิบายเหตุแห่งการสร้างพระปฐมเจดีย์ และพระประโทนเจดีย์ ซึ่ง จากการศึกษาพบว่าเรื่องพญางงพญापาน ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ฮินดู และในตอนท้ายเรื่องมีการกล่าวถึงพระอรหันตสาวก คือ พระศิริมานนท์ และพระ องค์สิมมาล ในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่ากลุ่มผู้สร้างเจดีย์กับผู้สร้างสรรค์ตำนาน น่าจะเป็นคนละกลุ่มกัน ผู้สร้างสรรค์ตำนานสันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มคนใหม่ที่เข้ามาดิน แดนที่มีโบราณสถาน เช่นเดียวกับนิทานพ่อฆ่าลูกที่สิงห์บุรี หรือตำนานพระนอนจักรสีห์

ลักษณะนี้คล้ายกับในกรณีเรื่องการใช้นิทานนางกาไฉ จาก วรวงสชาติก ในปัญญาสชาติก ซึ่งพบว่าในภาคตะวันออก ที่จังหวัดจันทบุรี และจังหวัด ตราดมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระนางกาไฉ^{๑๑} ในจังหวัดจันทบุรีนั้นเรียกนิทาน “พระวรวงศ์” กันว่า “นิยายนางกาไฉ” ซึ่งหากได้สอบถามกับชาวจันทบุรีจะไม่มีใครรู้จักพระวรวงศ์

---

^{๑๑} ชื่อนางกาไฉ ยังพ้องกับชื่อแม่มาบากร้ายที่ไล่ตีแม่ข้าวในตำนานข้าวของชนชาติไท อีกด้วย

เลย ขณะที่ “นางกาไว” เป็นตัวละครที่ชาวจันทบุรีรู้จักมากที่สุด เรื่องพระวรวงศ์นี้ ในจังหวัดจันทบุรี นำมาใช้ในการอธิบายประวัติของโบราณสถานอายุกว่า ๑,๕๐๐ ปี ของจังหวัดจันทบุรีที่เรียกว่า “เมืองเพนียด” ซึ่งชาวบ้านโดยทั่วไปเรียกกันว่า “เมืองนางกาไว” รวมถึงในบริเวณพื้นที่ที่ต่อเนื่องกับจังหวัดตราด คือ จังหวัดเกาะกง และ จังหวัดกำปงสปีอ ประเทศกัมพูชา พบความแพร่หลายของเรื่องพระวรวงศ์เช่นกัน กล่าวคือ **ตำนานภูเขาวรวงศ์สุวรรณค์ หรือ ภูเขาศิริรมย์ จังหวัดเกาะกง และจังหวัดกำปงสปีอ** ที่บริเวณจังหวัดเกาะกงซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยก่อนเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ และมีพื้นที่ติดกับจังหวัดตราด รวมถึงจังหวัดกำปงสปีอซึ่งติดกับจังหวัดเกาะกงมีตำนานภูเขาวรวงศ์สุวรรณค์ โดยเล่าเนื้อหาเป็นเรื่องพระวรวงศ์ทั้งหมด และอธิบายว่า มีรูปศิลปารูปหนึ่งเป็นร่างสตรีขาดแค่คอ สมมติว่าเป็นนางมัทนา (กาไว) ถูกประหารชีวิต รูปนี้ตั้งอยู่ที่ตำบลจำบก อำเภอยะพนมสรวง จังหวัดกำปงสปีอ ปัจจุบันรวมอยู่ในวนอุทยานแห่งชาติศิริรมย์ บริเวณยอดเขาที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกันที่ชื่อว่า เขารัชมะฆวต นั้นเชื่อกันว่าเป็นบริเวณที่พายุพัดเอาศีรษะของฤๅษีขาด เป็นฤๅษีที่ขโมยแก้ววิเศษของพระวรวงศ์ไปทะเลเล่น^{๙๙}

ส่วนในพื้นที่ภาคใต้ พบเรื่องพระวรวงศ์ ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี **ตำนานบ้านนาโคก** บ้านนาโคก ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑ ตำบลทุ่ง อำเภอยะยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สาเหตุที่ได้ชื่อว่าบ้านนาโคกก็เนื่องมาจากมะระห่มปะแก^{๑๐๐} ได้สร้างเมืองที่บ้านสงขลา ก็ได้ลงเสาหลักเมืองหรือเสาประโคน ต่อมาที่แห่งนี้กลายเป็นที่นาแต่ที่เสาประโคนนี้ เมื่อ ๖๐ ปีเศษ ยังคงมีหลักเสาประโคนอยู่โดยเป็นหลักปักไว้ และมีการขุดบ่อไว้รอบหลัก การทำนาก็เว้นไว้เฉพาะที่เสาหลักนี้ ปัจจุบันเสาหลักได้หายไป รวมทั้งคูที่ขุดไว้รอบหลักประโคน จากการที่เป็นที่ตั้งหลักเมือง หรือเสาประโคนนี้เอง จึงเรียกบ้านนี้ว่า

---

^{๙๙} อภิลักษณ์ เกษมผลกุล. “**พระวรวงศ์: วรรณกรรมท้องถิ่นที่แสดงร่องรอยความสัมพันธ์ทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมระหว่างภาคตะวันออก ภาคกลาง และภาคใต้**” วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ สุราษฎร์ธานี ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ หน้า ๑๐๔-๑๓๑ ปี ๒๕๕๕.

^{๑๐๐} “**มะระห่มปะแก**” เป็นคำในภาษามลายู รองศาสตราจารย์ประพนธ์ เรืองณรงค์ กรณอธิบายไว้ว่า **มะระห่มะ** เป็นคำใช้เรียกญาติผู้ใหญ่ที่สูงศักดิ์ซึ่งล่วงลับไปแล้ว **ปะแก** เป็นชื่อคน “พ่อแก”

“บ้านนาโค่น” ซึ่งเมื่อ รองศาสตราจารย์ประพนธ์ เรืองณรงค์ไปเก็บข้อมูลเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ ชาวบ้านได้เล่าเรื่องพระวรวงศ์เป็นตำนานเล่าประโคนนี้ด้วย นอกจากนี้ที่อำเภอ ศิริรัฐนิคม อำเภอไชยา ปรากฏสถานที่สอดคล้องกับเรื่อง “พระวรวงศ์” ซึ่งชาว ลุ่มแม่น้ำตาปัมก็เรียกนิทานเรื่องนี้ว่า “เศรษฐีโลกัน” และถือเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่มี การเล่าแบบมุขปาฐะและมีการบันทึกกันอย่างแพร่หลาย นิทานพื้นเมืองเรื่องพระวรวงศ์ ปรากฏว่าชาวสุราษฎร์ธานีรู้จักกันอย่างกว้างขวาง มีประวัติเกี่ยวกับสถานที่ในอำเภอ ศิริรัฐนิคม หรืออำเภอท่าขนอน (ปากคลองยัน) อำเภอพุนพิน และอำเภอไชยา แต่งเป็นกาพย์ต่างๆ เช่น ยานี ฉับัง และสร้างนางค์ ผู้แต่งเป็นกวีชาว สุราษฎร์ธานี ในสมัยโบราณ มี ๔ เล่มสมุดไทย^{๑๓}

๒.๑.๒ บทบาทในการเป็นแหล่งรวบรวมเรื่อง (Collection) ของชื่อ หมู่บ้าน-ตำบลในภูมิภาค

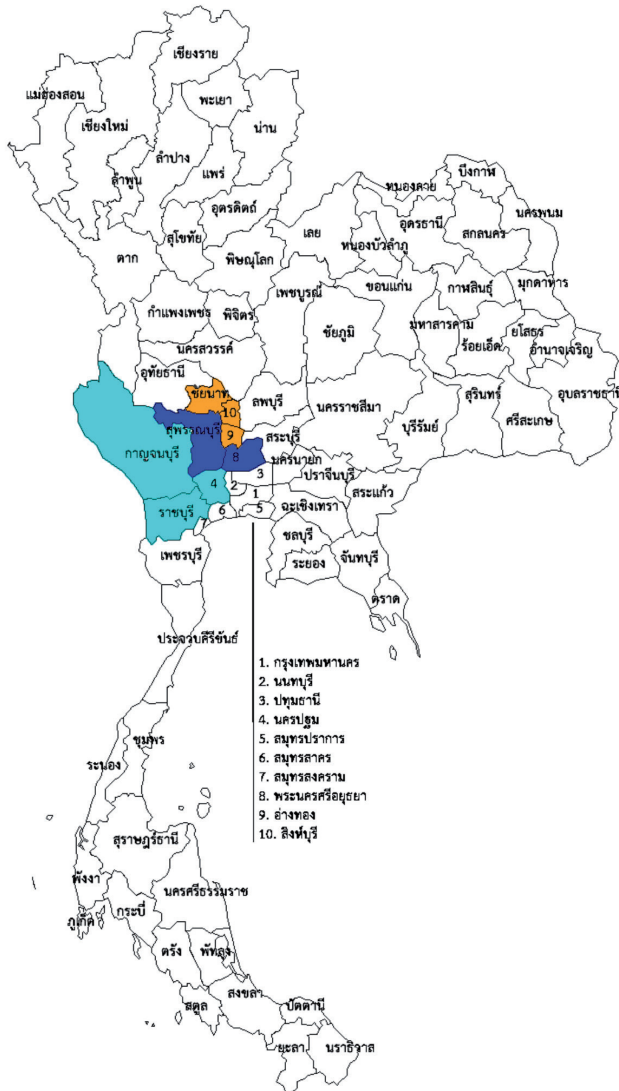
ผู้วิจัยพบว่าตำนานพญากงพญาพาน ทำหน้าที่ในการร้อยตำนานประจำถิ่น หรือนิทานพื้นบ้านต่างๆในท้องถิ่นที่ใกล้เคียงโดยเชื่อมกับชื่อหมู่บ้านตำบล ทำนองนี้คล้ายกับ “ตำนานพระเจ้าเลียบโลก” ที่มีการกล่าวถึงชื่อหมู่บ้านตำบลต่างๆ มีลักษณะเป็น แหล่งรวบรวมเรื่อง (Collection) ดังที่ปรากฏในตำนานพระพุทธรเจ้าเลียบโลก ที่ผนวก เข้ากับตำนานประจำถิ่นต่างๆ หรือ ลักษณะที่ปัญญาสชาดกรรวบรวมนิทานพื้นเมือง มารวมกันเพียงแต่เพิ่มสถานที่จริงให้ปรากฏให้อยู่ในเรื่องนั้นด้วย^{๑๔}

ตำนานประจำถิ่นที่พบแบบเรื่องพ่อฆ่าลูกนี้ พบแพร่หลายในพื้นที่ภาคกลาง – ภาคตะวันตกของไทย และมีพื้นที่ที่มีพรมแดนติดต่อกัน ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มตำนานพระปฐมเจดีย์ พบชื่อหมู่บ้านตำบลอยู่ในแถบจังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี และนครปฐม กลุ่มตำนานวัดพระยาแกง พบชื่อปรากฏในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และ เล่าว่าผู้สร้างวัดพระยาแกงเป็นกลุ่มคนชาวสุพรรณบุรี และกลุ่มสุดท้ายคือ กลุ่มตำนาน

^{๑๓} คณะกรรมการจังหวัดสุราษฎร์ธานี , จังหวัดสุราษฎร์ธานี . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อุดม, ๒๕๐๐.

^{๑๔} ดูเรื่องการรวบรวม Collectuin นิทานพื้นบ้านต่างๆ เพิ่มเติมได้ใน อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล. กลวิธีเล่าเรื่องชาดกที่เน้นแนวคิดเรื่อง ทานในอรรถกถาชาดกและปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. วารสารภาษาและวรรณคดีไทย ปีที่ ๒๘ (ธันวาคม ๒๕๕๔)

พระนอนจักรสีห์ (ซึ่งมีการเล่าเชื่อมต่อกับตำนานวัดขุนอินทประมูล) พบในแถบจังหวัด
สิงห์บุรี ชัยนาท อ่างทอง ดังแสดงในภาพดังนี้

แผนที่แสดงความแพร่หลายของแบบเรื่องพ่อข่าลูกในภาคตะวันตก-ภาคกลางของไทย

ตำนานพญากง พญาพาน: ร่องรอยมิติตามสัมพันธ์ของชาวเมืองในภูมิภาคตะวันตกของไทย ๒๕๓

ตัวอย่างชื่อหมู่บ้านตำบล ที่กล่าวถึงตำนานพ่อฆ่าลูก - พญาาง พญาพาน - พระนอนจักรสีห์ ที่แพร่หลายในแถบภาคตะวันตก - ภาคกลางของไทย

ตำบลดอนยายหอม จังหวัดนครปฐม

ดังเช่นในจังหวัดนครปฐม เล่าที่มาของตำบลยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐมว่า สาเหตุที่ชื่อตำบลดอนยายหอม เป็นเพราะในสมัยก่อนบริเวณนี้พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่รกร้างว่างเปล่า มีบ้านเรือนอยู่ไม่กี่หลัง ในจำนวนบ้านเรือนดังกล่าว มีบ้านของยายหอมรวมอยู่ด้วย ยายหอมตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ดอน ล้อมรอบด้วยที่ลุ่มมองดูจากข้างนอกมีลักษณะคล้ายเกาะ ยายหอมเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครปฐม ยายหอมเป็นบุคคลซึ่งได้ชุบเลี้ยงพระยาพาน (โอรสของพระยาาง เจ้าเมืองศรีวิชัย) ตั้งแต่วัยทรงพระเยาว์จนเจริญวัยจนได้เป็นเจ้าเมืองศรีวิชัย ชีวิตบั้นปลายของยายหอมถูกพระยาพานฆ่าตายด้วยสาเหตุที่ยายหอมไม่ได้เปิดเผยความจริงให้พระยาพานรู้ว่า พระยาางคือพระราชบิดาของพระยาพาน เป็นเหตุให้พระยาพานต้องฆ่าพระยาางจนถึงกับความตาย^{๑๔}

ตำบลพระประโทน จังหวัดนครปฐม

สาเหตุที่ชื่อตำบลพระประโทน เป็นเพราะตำบลนี้มีเจดีย์องค์ใหญ่อยู่องค์หนึ่งคือ พระประโทนเจดีย์ ประวัติของพระประโทนเจดีย์เล่ากันว่า ในสมัยที่พระยาางเป็นเจ้าเมืองศรีวิชัย พระมเหสีประสูติโอรสองค์หนึ่งชื่อว่า พระยาพาน ไห่ได้ทำนายว่าต่อไปในอนาคต พระยาพานจะฆ่าพระราชบิดา คือพระยาาง ไห่ได้แนะนำให้ฆ่าพระยาพานเสียตั้งแต่เยาว์วัย เป็นการตัดไฟเสียแต่ต้นลม ฝ่ายพระมเหสีของพระยาาง ซึ่งเป็นพระราชมารดาของพระยาพานได้ทราบข่าวร้ายอันจะเกิดขึ้นกับพระราชโอรสพระนางจึงได้ลอบนำเอาพระยาพานไปฝากไว้กับยายหอม พอพระยาพานเจริญวัยยายหอมได้นำไปฝากให้เป็นบุตรบุญธรรมของพระยาราชบุรี ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของเมืองศรีวิชัย พระยาพานเป็นผู้ที่มีความเฉลียวฉลาดและมีความกล้าหาญ ไม่ประสงคให้เมือง

---

^{๑๔} มนู วัลยะเพ็ชร และคณะ, รายงานผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับชื่อภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐม. (ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๑๒-๑๓.

ราชบุรีเป็นเมืองขึ้นของเมืองศรีวิชัย และได้ส่งเครื่องบรรณาการ ฝ่ายพระยาangk เห็นว่าพระยาราชบุรีเป็นกบฏจึงยกทัพไปปราบ พระยาราชบุรีโปรดให้พระยาพาน ออกรับศึก พระยาพานได้กระทำยุทธหัตถีกับพระยาangk พระยาangkแพ้ถูกฆ่าตาย พระยาพานจึงยกกองทัพบุกเมืองศรีวิชัย และมีความประสงค์ในตัวพระมเหสีของ พระยาangkมาเป็นภรรยาของตน แต่มาภายหลังรู้ว่าเป็นพระมารดาของพระองค์เองก็ ทรงเสียพระทัย และไกรธยายหอมเป็นอย่างมาก เพราะไม่บอกให้พระองค์ทราบ ความจริง พระยาพานจึงย้ายย้ายหอมผู้มีพระคุณเสีย หลังจากที่ย้ายย้ายหอม และ พระยาangkผู้เป็นบิดาแล้วก็สำนึกบาป เพื่อเป็นการถ่าายบาปให้ลดลง จึงได้สร้างเจดีย์ ขนาดใหญ่ขึ้นสององค์ องค์แรกคือพระปฐมเจดีย์ เพื่ออุทิศผลบุญให้กับพระราชบิดา ผู้บังเกิดเกล้า องค์ที่สองคือพระประโทนเจดีย์ เพื่ออุทิศผลบุญแก่ย้ายย้ายหอมผู้มีพระคุณ พระประโทนเจดีย์มีลักษณะเป็นปราสาทขนาดใหญ่ ล้อมรอบด้วยเนินปราสาท สูงจาก พื้นดินประมาณ ๒๐ เมตร ต่อมาเมื่อมีราษฎรเข้าไปตั้งถิ่นฐานในบริเวณใกล้เคียงกับ พระประโทนเจดีย์มากขึ้น จึงได้ตั้งขึ้นเป็นตำบลเรียกว่า ตำบลพระประโทน^{๖๖}

บ้านสระแก้ว ตำบลพระประโทน จังหวัดนครปฐม

เหตุที่ชื่อว่าบ้านสระแก้ว เนื่องจากในหมู่บ้านนี้มีสระน้ำขนาดใหญ่อยู่สระหนึ่ง มีพื้นที่ประมาณ ๑๐ ไร่ มีน้ำขังเฉพาะในฤดูฝน แต่พอถึงฤดูแล้งน้ำแห้ง ราษฎรใน หมู่บ้านจึงใช้บริเวณสระน้ำเป็นที่ปลูกผัก สระน้ำนี้เข้าใจว่าเป็นสระน้ำที่ขุดขึ้นมาตั้งแต่ อดีตเพื่อนำดินไปทำอิฐสร้างองค์พระปฐมเจดีย์ หรือสร้างพระประโทน อย่างใดอย่าง หนึ่งแน่นอน ต่อมาเมื่อทางราชการตั้งให้เป็นหมู่บ้านก็ให้ชื่อว่าบ้านสระแก้ว คำว่า แก้ว หลังคำว่า สระ นั้นเข้าใจว่าเป็นคำที่เพิ่มเข้าไปทีหลัง เพื่อให้เป็นชื่อหมู่บ้านที่มี ความเป็นมงคลและมีความไพเราะยิ่งขึ้น^{๖๗}

---

^{๖๖} มนู วัลยะเพ็ชร และคณะ, รายงานผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับชื่อภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐม. (ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๑๕-๑๖.

^{๖๗} มนู วัลยะเพ็ชร และคณะ, รายงานผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับชื่อภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐม. (ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๑๗.

บ้านอ้อยอืด้าย ตำบลบ่อพลับ จังหวัดนครปฐม

เหตุที่ชื่อว่าบ้านอ้อยอืด้าย เป็นเพราะในหมู่บ้านนี้พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่ม และมีหนองน้ำธรรมชาติอยู่บริเวณตอนกลางของหมู่บ้านอยู่หนองหนึ่ง ในหนองน้ำดังกล่าว มีต้นอ้อยขึ้นอยู่หนาแน่น ชาวบ้านเรียกหนองน้ำนี้ว่า หนองอ้อยอืด้าย ต่อมาคำว่า อ้อยเพี้ยนไปเป็นอ้อย ส่วนคำว่าอืด้าย ซึ่งเป็นคำต่อท้ายคำว่าอ้อย นั้นมีประวัติความเป็นมาอย่างไรไม่มีใครบอกได้ ต่อมาเมื่อมีการตั้งเป็นหมู่บ้านก็ให้ชื่อว่า บ้านอ้อยอืด้าย บ้านอ้อยอืด้ายในปัจจุบันจะมีหนองน้ำอยู่หลายหนองด้วยกัน เล่ากันว่าหนองน้ำดังกล่าว นอกเหนือจากหนองอ้อยอืด้ายแล้ว เป็นหนองน้ำซึ่งขุดขึ้นไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ กล่าวคือ ในครั้งที่มีการสร้างพระปฐมเจดีย์ก็ได้มาขุดดินในบริเวณหมู่บ้านนี้ไปทำอิฐเผาสร้างพระปฐมเจดีย์ เป็นเหตุให้มีสภาพเป็นหนองน้ำ ในปัจจุบันหนองน้ำดังกล่าวปกคลุมไปด้วยผักตบชวาและบัวนาชนิด^{๑๔}

ตำบลถนนขาด จังหวัดนครปฐม

ประวัติความเป็นมาของตำบลถนนขาด เล่ากันว่า ในสมัยที่พระยาภักดีสงครามกับพญาพาน พญาภักดียกกำลังมาจากนครปฐม คือ บริเวณตัวเมืองนครปฐม ในปัจจุบัน ส่วนพญาพานนั้นยกกำลังจากดอนยายหอม กำลังทั้งสองฝ่ายได้มาประจันหน้ากันในบริเวณไม่มีถนน สภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม และได้เกิดการสู้รบกันขึ้น ในที่สุดพญาพานก็ฆ่าพญาภักดีตาย ต่อมาภายหลังราษฎรได้เข้าไปตั้งถิ่นฐานประกอบด้วยหมู่บ้านต่างๆ จนมีสภาพเป็นตำบล และให้ชื่อว่า ตำบลถนนขาด^{๑๕}

บ้านบางระไทร จังหวัดนครปฐม

เรื่องแรกเล่าว่าในสมัยหนึ่งเกิดทำสงครามกันขึ้น ซึ่งเข้าใจว่าเป็นสมัยพระยา

---

^{๑๔} มนุ วัลยะเพ็ชร์ และคณะ, รายงานผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับชื่อภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐม. (ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๔๗.

^{๑๕} มนุ วัลยะเพ็ชร์ และคณะ, รายงานผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับชื่อภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐม. (ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๕๕.

กง พระยาพาน การทำสงครามครั้งนั้นใช้เส้นทางสงเสียบึงและทหาร โดยใช้เรือสำเภา บรรทุกทหารและเสบียงกรังไปตามแม่น้ำนครชัยศรี ปรากฏว่าเรือสำเภาบรรทุกทหาร และเสบียงกรังจมเพียบมาก ระดับน้ำลดลงต่ำจนถึงกราบเรือ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ราโท” เหตุการณ์เกิดขึ้นที่เรือใกล้จมบังเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ดังนั้นทำให้หมู่บ้านนี้เรียกชื่อว่า “บางราโท”^{๒๐}

บ้านไผ่ทำบุญซี จังหวัดนครปฐม

ในกรณีแรก หมู่บ้านนี้มีกอไผ่ขึ้นมาก โดยเฉพาะตามริมฝั่งแม่น้ำ สืบเนื่อง มาจากสงครามสมัยพระยากง พระยาพาน เรือเพียบดังกล่าวได้มาจมลง ณ หมู่บ้านนี้ ต่อมาได้กู้เรือขึ้นทหารที่มากู้เรือต้องตรวจสอบความเสียหาย ก็มาตัดหรือถางโค่นไผ่ เขียนรายการของที่เสียหายว่าเสียหายอะไรบ้าง โดยจดไว้ที่โค่นไผ่ ไผ่พวกนี้ส่วนใหญ่ เป็นไผ่ป่าและไผ่สีสุก การเขียนรายการต่างๆ ลงที่โค่นไผ่ดังกล่าว จึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า ไผ่ทำบุญซี ปัจจุบันนี้ยังมีหัวเรือที่ยังจมอยู่ในหมู่บ้านนี้^{๒๑}

อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

สำหรับประวัติของอำเภอนั้น มีเรื่องเล่าสืบมาแต่โบราณจากเรื่องพระยากง พระยาพานว่า ในสมัยที่พระยากงเป็นเจ้าเมืองนครศรีวิชัย (อำเภอนครชัยศรีปัจจุบัน) มีช้างป่าเชือกหนึ่งอยู่ในท้องที่ซึ่งขณะนั้นเป็นท้องที่อำเภอสามพราน (เข้าใจว่าเป็น ท้องที่ตำบลสามพรานติดต่อกับตำบลบางช้าง) เป็นช้างมีลักษณะดี เหมาะสำหรับ ใช้ทำสงคราม แต่ไม่มีผู้ใดสามารถจับได้ พระยาพานมีความประสงค์จะได้ช้างเผือกนี้ ไว้ทำสงครามกับพระยากง จึงได้เรียก “พรานสามคน” มาปรีชาวิธีจับช้างป่าเชือกนี้ พรานทั้งสามเสนอความเห็นว่าจะจับช้างวิธีอื่นคงไม่สำเร็จ นอกจากใช้วิธีขุดหลุม

---

^{๒๐} มนุ วัลยะเพ็ชร์ และคณะ, รายงานผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับชื่อภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐม. (ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๑๐๘.

^{๒๑} มนุ วัลยะเพ็ชร์ และคณะ, รายงานผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับชื่อภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐม. (ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

พรางขนาดใหญ่ไว้ระหว่างทางที่ช้างป่าเชือกนี้เคยเดินผ่านไปมา เพื่อล่อให้ตกหลุมพราง แล้วจึงจะจับตัวภายหลัง พระยาพานเห็นชอบด้วย จึงมอบให้พราหมณ์ทั้งสามไปทำการ จับช้างป่าเชือกนั้นให้จงได้ พราหมณ์ทั้งสามก็สามารถจับช้างป่ามาได้ตามความประสงค์ พระยาพานนำช้างมาฝึกหัดเป็นช้างศึกและใช้ช้างเชือกนี้กระทำการทำยุทธหัตถีกับพระยากรุง ได้ชัยชนะ โดยพระยากรุงถูกฟันสิ้นชีวิตอยู่บนหลังช้างศึก ด้วยเหตุนี้เองคนทั้งหลาย จึงนิยมเรียกท้องที่ที่จับช้างป่าได้ว่า “ตำบลสามพราหมณ์” ต่อมาทางราชการได้จัดการ ปกครองบ้านเมืองตามแบบใหม่ เมื่อย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งที่ตำบลสามพราหมณ์แล้ว จึงขนานนามอำเภอที่ตั้งใหม่นี้ว่า “อำเภอสามพราหมณ์”^{๒๒}

ตำบลบางช้าง จังหวัดนครปฐม

ตั้งอยู่บนแม่น้ำนครชัยศรี เขตติดต่ออำเภอสามพราหมณ์ชื่อ “บางช้าง” นั้น สืบเนื่องมาจากที่พราหมณ์สามคนได้ตามจับช้างให้พระยาพานมาตั้งแต่บริเวณป่าใหญ่ใน ตำบลสามพราหมณ์ โดยสะกดรอยตามช้างมาถึงบริเวณนี้ หรือที่เรียกกันว่าบริเวณป่าล่าง ชาวบ้านเล่าว่าช้างเชือกนั้นหน้าคล้ายเสือเลยมีชื่อเรียกว่าช้างหัวเสือ บริเวณนี้เลยได้ ชื่อว่าตำบลบางช้างหัวเสือ ต่อมาเป็น ตำบลบางช้าง^{๒๓}

ตำบลโพธิ์หัก จังหวัดราชบุรี

ที่มาของตำบลโพธิ์หักนั้น มาจากในสมัยที่พระยาพานจะยกทัพไปรบกับ พระยากรุง (บิดา) ได้ยกทัพผ่านมาที่ตำบลนี้และได้พักไพร่พล โดยไพร่พลได้นำเอาอาวุธ ไปวางพิงกับต้นโพธิ์จนต้นโพธิ์เกิดหักลง (ซึ่งเป็นอาเพศที่พญาพานได้กระทำให้บุตรมา ตบิดา) ตำบลนี้จึงได้ชื่อว่าโพธิ์หัก

---

^{๒๒} มนุ วัลยะเพ็ชร์ และคณะ, รายงานผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับชื่อภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐม. (ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๑๒๙-๑๓๐.

^{๒๓} มนุ วัลยะเพ็ชร์ และคณะ, รายงานผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับชื่อภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐม. (ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๑๓๖.

ตำบลเจ็ดเสมียน จังหวัดราชบุรี

ที่มาของตำบลเจ็ดเสมียนเล่าว่า พระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยให้พระยาพานผู้กำราบข้างเข้าเฝ้า เห็นว่ามีลักษณะของผู้มีบุญจึงรับอุปถัมภ์ไว้เป็นบุตรบุญธรรม ต่อมาพระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยต้องการแผ่อาณาจายดินแดนรวบเอาเมืองนครไชยศรีมาเป็นเมืองขึ้น จึงให้บุตรบุญธรรมของสุมรีพลตั้งอยู่ที่ “บ้านเจ็ดเสมียน” ราวสี่หมื่นคน แล้วยกมาตั้งอยู่ที่บ้านเล่า (บ้านเจ็ดเสมียนปัจจุบันอยู่ตำบลเจ็ดเสมียน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี) จากนั้นก็ส่งสาสน์ทำรบชนข้างกับพระยาangk

จังหวัดกาญจนบุรี

หลักฐานด้านประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดที่กล่าวถึงเมืองกาญจนบุรีเห็นจะเป็นพงศาวดารเหนือ ซึ่งกล่าวไว้ในเรื่องพระยาangkว่า พระยาangkได้เป็นเจ้าเมืองกาญจนบุรีโดยมิได้ระบุว่ปีใด แต่ได้ระบุปีที่พระยาพานไปนมัสการพระบรมสารีริกธาตุที่เมืองลำพูนว่า ตรงกับ จ.ศ. ๕๕๒ หรือ พ.ศ. ๑๑๓๔ ซึ่งเป็นระยะเวลาหลังจากที่พระยาพานได้ฆ่าพระยาangkผู้เป็นบิดาแล้ว จึงอาจสรุปว่า พระยาangkครองเมืองกาญจนบุรีราว พ.ศ. ๑๓๐๐ หลังจากที่พระยาพานได้ฆ่าพระยาangkผู้เป็นบิดาแล้ว จึงอาจสรุปว่า พระยาangkครองเมืองกาญจนบุรีราว พ.ศ. ๑๓๐๐

จากตัวอย่างดังกล่าวมาข้างต้นเป็นเพียงบางส่วนของเรื่องราวนิทานประจำถิ่นที่อธิบายความเป็นมาของชื่อหมู่บ้านตำบลในแถบภาคกลางและภาคตะวันตก ที่สอดร้อยเข้ามาผนวกเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องราวตำนานพญางูพญานาค

๒.๒ บันทึกประวัติศาสตร์สังคม-ร่องรอยความขัดแย้งและประนีประนอม

ข้อมูลคติชนประเภทตำนานนับเป็นข้อมูลประวัติศาสตร์สังคมที่มีความน่าสนใจ หากได้ใคร่พิเคราะห์และทำความเข้าใจภายใต้บริบทสังคมวัฒนธรรมแล้ว จะเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการเป็นอย่างยิ่ง ดังเช่น งานศึกษา ความขัดแย้งและประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทยของ ประมิมท์ จารุวร ซึ่งเป็นความพยายามที่จะมองตำนานปรัมปราไทยด้วยมิติของวิธีการศึกษาเชิงโครงสร้างนิยมของ โคลด เลวี-สเตราส์ (Claude levi-Strauss) เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่าเรื่องราวศักดิ์สิทธิ์เหนือจริงประเภทต่างๆ ในสังคมวัฒนธรรมไทยที่เราเรียกกันว่าตำนานปรัมปรา นั้น มีบทบาทสำคัญในการ

บันทึกร่องรอยความขัดแย้งและการประนีประนอมทางความคิดความเชื่อของบรรพชนไทยในเรื่องของการเลือกรับนับถือศาสนาประการหนึ่ง และการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนต่างๆ อีกประการหนึ่ง^{๒๔} ผู้วิจัยได้อาศัยแนวทางการศึกษาจากงานวิจัยข้างต้นมาใช้ในการพิจารณาข้อมูลตำนานพญางงพญาพาน โดยแบ่งประเด็นในการศึกษาออกเป็น ๒ ประเด็น ดังนี้

๒.๒.๑ บันทึกประวัติศาสตร์สังคมในอาณาบริเวณในภาพกว้าง

จากตำนานพญางงพญาพาน จะเห็นความสัมพันธ์ใน ๒ เมืองหลัก คือเมืองของพญางง ซึ่งอ้างว่าครองเมืองกาญจนบุรี อ้างว่าครองเมืองนครปฐม และเมืองของพญาพาน ซึ่งอ้างว่าครองเมืองราชบุรี และอ้างว่าครองเมืองกาญจนบุรี หากพิจารณาดูจะพบว่า ความสัมพันธ์ในตำนานเป็นคู่ขัดแย้งที่สำคัญกันระหว่างเมืองทั้งสอง โดยเฉพาะเมืองของพญาพาน เป็นเมืองที่เจ้าเมืองซึ่งเป็นบิดาบุญธรรมของพญาพานครองมาก่อน และนำตำนานเล่าว่า ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการไปให้แก่เมืองของพญางงทุกปีมิได้ขาด ครั้นเมืองพญาพานเข้ามาปกครองจึงคิดแข็งเมืองไม่กระทำการที่เคยปฏิบัติมา แสดงให้เห็นว่าเมืองของพญางงนี้ คงเป็นเมืองเก่าและเมืองใหญ่มาก่อน สอดคล้องกับที่เมืองนครชัยศรีและเมืองกาญจนบุรี ต่างก็นับได้ว่าเป็นเมืองสำคัญมาแต่อดีต และยังแสดงให้เห็นว่า เมืองเหล่านี้ต่างก็เป็นเอกเทศต่อกันไม่ขึ้นแก่กัน

อย่างไรก็ตาม หากตีความเชิงสัญลักษณ์ จะพบว่าเมืองของพญางงเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นพ่อ และเมืองของพญาพานเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นลูก เมืองของพญาพานจึงเป็นเมืองที่แยกตัวหรือผู้ปกครองเคยสืบทอดมา จากกันและกัน กระนั้นก็ดีแม้ว่าตำนานพญางงพญาพาน จะสะท้อนภาพสงครามในภูมิภาค แต่ขณะเดียวกันก็ยังแสดงให้เห็นถึงการประนีประนอมระหว่างเมืองได้ ในที่สุด โดยการกำหนดให้เชื้อสาย หรือผู้นำที่มีการยอมรับร่วมกันเป็นผู้ปกครองและ

---

^{๒๔} ดูเพิ่มเติมใน ประมิ่ง จารวร. ความขัดแย้งและประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับศูนย์คติชนวิทยา, ๒๕๕๙.

รวมเป็นเมืองเดียวกัน คือพญาพาน ผู้เป็นโอรสของพญาาง และเป็นโอรสบุญธรรมของเจ้าเมืองราชบุรี

ความพยายามข้างต้นสะท้อนการใช้ตำนานพญาางพญาพานในการหลอมรวมคนที่เคยมีความคิดแตกต่างกันหรือคนจากเมืองต่างๆ และภายหลังให้คนทุกเมืองอยู่ภายใต้การปกครองของบุคคลคนเดียว และกล่าวถึงความชอบธรรมด้วยการเกี่ยวดองเชิงเครือญาติกับทุกกลุ่ม ก็จะช่วยให้เกิดความเป็นปึกแผ่นมากยิ่งขึ้นด้วย และจะนำไปสู่การสถาปนาเรื่องราวไปสู่กระบวนการสร้างให้กลุ่มชนมี “ความเชื่อในตำนานเรื่องเดียวกัน” เพื่อนำมาสู่พลังกลุ่ม และสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชนกลุ่มใหญ่ไปพร้อมกันด้วย

๒.๒.๒ สร้างตัวตนของท้องถิ่นหรือชุมชนขนาดเล็กให้ปรากฏในประวัติศาสตร์มหัพภาค

ในแง่นี้ ผู้วิจัยพบว่าในตำนานพญาางพญาพาน และกลุ่มแบบเรื่องนิทานลูกฆ่าพ่อ ต่างมีการอธิบายชื่อหมู่บ้านตำบลที่แถบนั้นๆ แทรกอยู่เป็นระยะทั้งใน ตำนานพญาางพญาพาน หรือตำนานพระปฐมเจดีย์ และตำนานพระนอนจักรสีห์ รวมถึงตำนานวัดขุนอินทประมูล สะท้อนให้เห็นความนิยมของตำนานที่เป็นตำนานที่เป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับ ที่นำมาสู่การเป็นเวทีให้ชุมชนต่างๆ ได้แสดง “ตัวตน” ประหนึ่งเป็น “พื้นที่โฆษณา” กับทางการเพื่อสิทธิประโยชน์ต่างๆ เป็นความพยายาม “ฝาก” ตัวตนไว้ในภาพใหญ่เพื่อไม่ให้คนลืม หรือถูกลดทอดความสำคัญ ขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างความน่าเชื่อถือแก่ตำนานเนื่องจากมีสถานที่ที่มีอยู่จริง เป็นการเน้นย้ำและเพิ่มน้ำหนักให้ดูเกิดความสมจริงมากขึ้นด้วย

๓. ตำนานพญาางพญาพาน: ร่องรอยความสัมพันธ์ของเมืองในอาณาจักรทวารวดี

ตำนานเรื่องพญาาง พญาพานแพร่หลายอย่างมากในภาคกลางโดยเฉพาะในจังหวัดนครปฐมและพื้นที่ใกล้เคียง อาทิ จังหวัดราชบุรี จังหวัดกาญจนบุรี เป็นตำนานประจำถิ่นที่ใช้อธิบายประวัติความเป็นมาของพระปฐมเจดีย์ พระประโทนเจดีย์ ตลอดจนชื่อหมู่บ้าน ตำบล ตลอดจนแม่น้ำลำคลองต่างๆ ในจังหวัดนครปฐม และจังหวัด

ใกล้เคียงอาทิ จังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี พระนครศรีอยุธยา เช่น บ้านถนนขาด (ถนนที่พญางงกับพญาพานใช้สู้รบกัน) บ้านสามพราน (บริเวณที่นายพรานสามคนช่วยกันหาช้างให้พญาพานไปรบกับพญางง) บ้านดอนยายหอม (บริเวณที่ตั้งบ้านเรือนยายหอม) นอกจากนี้ยังมีรูปปั้นพญางง ตั้งอยู่บริเวณตลาดทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ใกล้กับพระปฐมเจดีย์ และศาลยายหอม ซึ่งมี ๓ แห่ง ได้แก่ พระปฐมเจดีย์ วัดพระประโทนเจดีย์ และวัดดอนยายหอม ยังปรากฏสืบมาจนปัจจุบัน และเป็นที่เคารพนับถือของชาวจังหวัดนครปฐมอย่างยิ่ง กระนั้นก็ดี เมื่อพิจารณาดำเนินพญางงพญาพานในแง่ความสัมพันธ์ในภาคกลาง-ตะวันตกแล้ว จะพบว่าตำนานดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับกลุ่มเมืองในอาณาจักรทวารวดี

ธิดา สาระยา ศึกษาเรื่องอาณาจักรทวารวดีไว้ใน **ทวารวดี: ต้นประวัติศาสตร์ไทย** อธิบายไว้ว่าคำ “ทวารวดี” มาจากชื่อว่า “ทวารกะ” (Dvaraka) แปลว่า เป็นปากประตูหรือประตูการค้า มีนัยหมายถึงนครที่มีทะเลล้อม หรือติดต่อถึงทะเลทำให้ค้าขายได้สะดวก คือเป็นชุมทางการค้าหรือ Gateway ในพินธุมิภาคนั้น “ทวารวดี” ยังเป็นชื่อนครในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช และยังเป็นชื่อของราชอาณาจักรที่รุ่งเรืองอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ ถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔^{๒๕}

ในมหากาพย์ปุราณะของอินเดียมีคำว่า “ทวารว” (Dvara) แปลว่า ประตู นอกหรือปากประตู ตำนานวีรบุรุษอินเดีย เช่น ตำนานพระกฤษณะ กล่าวว่าพระองค์เป็นผู้สร้างเมืองชื่อ “ทวารวดี” อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของแคว้นคุชราฐ (Gujarat)^{๒๖} ซึ่งประเด็นที่น่าสนใจเรื่องจากจะพบว่าตำนานพญางงพญาพาน ก็มีที่มาจากเรื่องราวของพระกฤษณะเช่นกันดังที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้น

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ในพื้นที่ที่มีความแพร่หลายเรื่องพญางงพญาพานทั้ง ๒ แบบเรื่อง ล้วนแล้วแต่เป็นเมืองโบราณในสมัยอาณาจักรทวารวดีทั้งสิ้น ดังนี้

---

^{๒๕} ธิดา สาระยา, “ทวารวดี”: ต้นประวัติศาสตร์ไทย, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

^{๒๖} ธิดา สาระยา, “ทวารวดี”: ต้นประวัติศาสตร์ไทย, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

แบบเรื่องพ่อฆ่าลูก

- โบราณสถานเมืองนครปฐมโบราณ จังหวัดนครปฐม
- โบราณสถานพงตึก จังหวัดกาญจนบุรี
- โบราณสถานคูบัว จังหวัดราชบุรี
- โบราณสถานบ้านคูเมือง จังหวัดสิงห์บุรี
- โบราณสถานเมืองชัยจำปาศ และโบราณสถานเมืองอยู่ตะเภา จังหวัดชัยนาท
- โบราณสถานเมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

แบบเรื่องอุสาบารส

- โบราณสถานภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี

นอกจากนี้จากข้อสังเกตที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อก่อนหน้านี้ว่า เรื่องพญางง พญพานเป็นการรับเอาเรื่องราวของพระกฤษณะในศาสนาพราหมณ์มาผสมผสานกับพระพุทธศาสนา ทั้งการสร้างเจดีย์ และการกล่าวถึงพระศิริมานนท์ และพระองค์สิมมาล ขณะที่ยึดแบบอุสาบารส กล่าวถึงการแข่งขันกันสร้างวัด ซึ่งสอดคล้องกับที่ อิดา สาระยา กล่าวไว้ว่า โดยที่จริงแล้ววัฒนธรรมทวารวดีสัมพันธ์อยู่กับคติความเชื่อซึ่งยึดพุทธศาสนาเป็นแกนหลัก กระนั้นก็ดี ในระยะแรกนั้นวัฒนธรรมทางความคิดความเชื่อแปลกแตกต่างกัน ผู้คนนับถือศาสนาพราหมณ์บ้าง ศาสนาพุทธบ้าง บางพื้นที่มีร่องรอยของการนับถือพระนารายณ์ดังกล่าวมาแล้ว นักโบราณคดีได้พบเทวรูปพระนารายณ์ที่ศรีเทพ ศรีมโหสถ และอุทอง จารึกบางหลักจากอุทองกล่าวถึงกษัตริย์เช่นสรวงบุชาพระศิวลึงค์แทนองค์ “ศรีธเรศวร” ความเชื่อที่หลากหลายเช่นนี้ปะปนผสมผสานอยู่ในสังคมเป็นระยะเวลาอันยาวนานจนในที่สุดพุทธศาสนากลายเป็นลักษณะเด่นที่เห็นได้ชัดในสังคมทวารวดี แต่ธรรมเนียมปฏิบัติแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น เช่นการนับถือพุทธศาสนาในอีสานนิยมสร้างเสมาขนาดใหญ่จำหลักเรื่องพุทธประวัติและชาดก ทางภาคกลางนิยมสร้างธรรมจักรลอยตัวบนเสมา บ้างก็จารึกข้อความในพระไตรปิฎก “เยธมฺมา” บนแผ่นหิน^{๒๔}

---

^{๒๔} อิดา สาระยา, “ทวารวดี”: ต้นประวัติศาสตร์ไทย, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๘.

เมืองทวารวดีที่มีปรากฏในเอกสารจีนนั้น เมื่อเทียบทำเลที่ตั้งแล้วสันนิษฐานว่าอยู่ทางซีกตะวันตกของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาโบราณ นักวิชาการหลายท่านให้ความเห็นว่าเป็นแคว้นแคว้นหรืออาณาจักรทวารวดีตั้งอยู่ตรงทำเลของพื้นที่ลุ่มน้ำสองสายคือ ลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง บริเวณนี้มีเครือข่ายของกลุ่มเมืองขนาดใหญ่ซึ่งมีพัฒนาการสัมพันธ์กัน เช่น มีทางน้ำหรือเส้นทางถนนเชื่อมโยงระหว่างชุมชนใหญ่น้อยอันเห็นได้จากภาพถ่ายทางอากาศและร่องรอยของโบราณวัตถุสถาน กลุ่มเมืองดังกล่าวได้แก่ อุทอง-นครปฐม-คูบัว^{๒๔} ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลความแพร่หลายของเรื่องพญางงพญาพาน

ความสันทาย

การศึกษาตำนานพญางงพญาพาน ในบทความนี้เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งของพยายามจะชี้ให้เห็นคุณค่าของตำนานท้องถิ่นต่อการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม ที่สะท้อนความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ โดยการใช้ความแพร่หลายของตำนานพญางงพญาพานสำนวนต่างๆ ที่ใช้ในการอธิบายภูมินามและสร้างเป็นแผนที่ เพื่อมองหาความเชื่อมโยงในมิติความสัมพันธ์อื่นๆ ภายใต้บริบทที่ร่วมกัน จนทำให้เกิดถึงความเชื่อมโยงของกลุ่มเมืองสำคัญในอาณาจักรทวารวดี อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ายุคสมัยของการสร้างสรรค์เรื่องพญางงพญาพานกับยุคสมัยแห่งความรุ่งเรืองของอาณาจักรทวารวดี ไม่ใช่ยุคสมัยที่ร่วมกัน หากแต่เป็นกลุ่มคนกลุ่มใหม่ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณโบราณสถานยุคทวารวดี

ตำนานเรื่องพญางงพญาพาน จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นตำนานที่ใช้อธิบายความเป็นมาของเมืองโบราณในกลุ่มเมืองทวารวดี ส่วนเนื้อหาในตำนานที่ปรากฏการทำสงคราม ความขัดแย้งและความสัมพันธ์ต่างๆ สันนิษฐานว่าเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยหลัง ซึ่งอาจเป็นสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ดังที่ปรากฏในพงศาวดารเหนือ และหากเป็นเช่นนั้น คำถามที่ยังรอการค้นคว้าต่อไปก็คือ ตัวจริงของ “พญางง-พญาพาน” ในประวัติศาสตร์ไทยคือใคร

---

^{๒๔} อิดา สาระยา, “ทวารวดี”: ต้นประวัติศาสตร์ไทย, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔.

บรรณานุกรม

คณะกรรมการจังหวัดสุราษฎร์ธานี , จังหวัดสุราษฎร์ธานี . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อุดม,
๒๕๐๐.

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. พญาาง พญาพาน: ตัวละครที่ได้ที่มาจากวรรณคดีสันสกฤต.

วารสารภาษาและวรรณคดีไทย ปีที่ ๙, ฉบับที่ ๒ (ตุลาคม ๒๕๓๕): ๓๒-๓๘.
ทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา. เรื่องพระปฐมเจดีย์. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณ
พิพรรฒธนากร, ๒๔๖๙.

เทพ สุนทรศารทูล. ภาพพญาางพญาภาณ.กรุงเทพฯ : พระนารายณ์, ๒๕๓๗.

ธิดา สาระยา, “ทวารวดี”: ต้นประวัติศาสตร์ไทย, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๕),
หน้า ๑๐.

บุษย์ รจนา. พระยาาง พระยาพาน. พระนคร : โรงพิมพ์ราชภัฏเจริญ, ๒๕๙๓.

พงษ์อนันต์ สรรพานิช. ผจญภัยในตำนานพระยาพาน พระยาาง. กรุงเทพฯ : บริษัท
ไพลิน บุ๊คเน็ต, ๒๕๔๔.

มนู วัลยะเพ็ชร และคณะ, รายงานผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาทางภูมิศาสตร์เกี่ยว
กับชื่อภูมิประเทศของจังหวัดนครปฐม. นครปฐม: ภาควิชาภูมิศาสตร์
คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒

ลิเกเกียรติยศแห่งสยาม พญาาง-พญาพาน แห่งสุวรรณภูมิ ณ โรงละครแห่งชาติ
(โรงใหญ่) วันพุธที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๔๖. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม มติชน,
๒๕๔๖.

สุกัญญา ภัทราชัย. พญาาง พญาพาน ในเพลงพื้นบ้าน.วารสารเมืองโบราณ ปีที่ ๘
ฉบับที่ ๓ สิงหาคม - พฤศจิกายน ๒๕๒๕

สุกัญญา สุธาษา. พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง: บทบาทของคติชนในสังคมไทย.
กรุงเทพฯ : ศูนย์คติชนวิทยา ร่วมกับโครงการตำราคณะอักษรศาสตร์, ๒๕๔๘.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. พระปฐมเจดีย์ไม่ใช่เจดีย์แห่งแรกแต่เป็นมหาธาตุหลวงยุคทวารวดี.
กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๕.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. “ลูกฆ่าพ่อที่เป็นหมา ในนิทานศักดิ์สิทธิ์ วัดพระนอนจักรสีห์ สิงห์บุรี”.
มติชนสุดสัปดาห์ ฉบับวันศุกร์ที่ ๑๘กรกฎาคม ๒๕๔๗

ตำนานพญาาง พญาพาน: ร่องรอยมิติตามสัมพันธ์ของชาวเมืองในภูมิภาคตะวันตกของไทย ๒๕๕๕

สุจิตต์ วงษ์เทศ. “ลังกา-สิงหล ตำนานลูกฆ่าพ่อ” คอลัมน์ สยามประเทศไทย มติชน
รายวัน ๑๗ มกราคม ๒๕๔๘.

ศิวพร ณ ถลาง. **ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน.**
กรุงเทพฯ : ศูนย์คติชนวิทยา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๘.

อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล. *กลวิธีเล่าเรื่องชาดกที่เน้นแนวคิดเรื่อง ทานในอรธกถาชาดา
และปัญญาชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. วารสารภาษาและวรรณคดีไทย*
ปีที่ ๒๘ (ธันวาคม ๒๕๕๔)

อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล. “พระวรวงศ์: วรรณกรรมท้องถิ่นที่แสดงร่องรอยความสัมพันธ์
ทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมระหว่างภาคตะวันออกเฉียง ภาคกลาง และ
ภาคใต้” วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
สุราษฎร์ธานี ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ หน้า ๑๐๔-๑๓๑ ปี ๒๕๕๕.